

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ԵԹՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ԵԹՆԵՐՈՐԴ — ՅՈՒԼԻՍ 1876

- Ա. Հարազատ եւ անհարազատ աւետարաններ
 Բ. Լորտ Բալմերսմըն եւ արեւելեան խնդիր
 Գ. Վոսփորի անգղները
 Դ. Հանդէս հարցաքննութեան եւ պարգեւաբաշխութեան
 Սրբոց Ղեւոնդեանց գիշերօթեայ վարժարանիս
 Ե. Յայտարարութիւն .
 Յ. Պատկեր հարցաքննութեան եւ պարգեւաբաշխութեան
 Սրբոց Ղեւոնդեանց գիշերօթեայ վարժարանիս

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

— 1876 —

THE FIRST - 1880

THE SECOND - 1881

THE THIRD - 1882

THE FOURTH - 1883

THE FIFTH - 1884

THE SIXTH - 1885

1886

ՀԱՐԱԶԱՏ ԵՒ ԱՆՀԱՐԱԶԱՏ

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն Ն Ե Ր

(Շարահույութիւն. ՏԵ՛ս Երեւ 339)

Մանկութեան աւետարանը , ինչպէս որ առաջ ալ
ըսինք , Թովմայի անունով գրուած աւետարանի հետ
շատ նմանութիւն ունի , քիչ տեղ իրարմէ կը տարբե-
րին , և թէպէտ ասոնց հեղինակները այլ և այլ ժամա-
նակի մարդիկ ըլլալ կերեւին , բայց վրանին հեղինակի
անուն չըլլալով , և Թովմայի անուն ստուծեամբ գրո-
ւած ըլլալը կանուխ ճանչցուելով՝ երկուքը իրարու
հետ շփոթելը գիւրին եղած կը տեսնուի : Մանկու-
թեան սուտ անուն աւետարանին Եւրոպայի մէջ ամենէն
առաջ ճանչցուածն եղաւ ասոր արաբերէնը , զոր 1677
թուին մէկ մատենագէտ մի տպեց Ֆիլէմէնկի Դը-
րէխտ քաղաքը , և կը կարծէ թէ իր տպած արաբերէ-

նը թարգմանութիւն է, և սկզբնագիրը կասյ
 պիտի ըլլայ կամ ասորերէն : Ահմէտ իպնի իարիս ա-
 նուն արար հեղինակ մ'ըսած է թէ մանկութեան ա-
 ւետարանը չորս աւետարաններէն ետքը հինգերորդ
 աւետարան է, և յօրինողն է սուրբ Պետրոս առաքեա-
 լը : Դէպքս պատմածները սուրբ Մարիամ կոյսէն լսեր է :
 Ասոր ըսածին՝ որ ուրիշ տեղէ վկայութիւն ալ չունի,
 հաւատալ չըլլար. նոյն իսկ Ահմէտ ալ ինչ ժամանակի
 մարդ ըլլալը յայտնի չէ : Բայց կիւսդաւ Պրիւնէ գաղ-
 ղիացի մատենագիրը՝ որ անհարազատ աւետարանե-
 րուն վրայ աշխատած է, կըսէ՝ որ տգիտութեան հին
 ժամանակները՝ որ քննադատութիւնը այնքան առաջ
 դացած չէր, ասոր հեղինակ կը կարծուէր սուրբ Պե-
 տրոս առաքեալը կամ սուրբ Մատթէոս աւետարանիչը
 կամ սուրբ Թովմաս առաքեալը, կամ սուրբ Յակոբ
 տեառն եղբայրը : Բայց ասոնց չորսին անունով ալ
 անհարազատ աւետարաններ կան : որոցմէ սրբոյն Պե-
 տրոսի անունով գրուած աւետարան՝ հիմայ անծանօթ
 է. և շատերը կը կարծեն թէ սուրբ Մարկոս աւետա-
 րանիչը ասոր թարգմանն ըլլալով իր անունովը ճանչցու-
 ած աւետարանն ալ ասոր թելադրութեամբը գրած
 է. և ասոր համար մի և նոյն աւետարանը միապէս
 Մարկոսի և Պետրոսի անունով կը յիշուի : Եւստիան Մ-
 ռիմա մակագրեալ գրուածը ոմանք Յակոբ տեառն եղ-
 բոր և ոմանք Մատթէոս աւետարանչին շինածը կը
 կարծէին և ասոր մէջ ալ տեառն մերոյ տղայութեան
 ատենը գործել ձեւացուցած հրաշքներ կը պատմուին :
 Թովմասի աւետարանը ըստ մեծի մասին նոյն է մանկութեան
 աւետարանին հետ. և մենք կըրնայինք ասոնք երկու-
 քը այլ և այլ վերնագրով մի և նոյն գրուած կարծել,
 քիչ տարբերութիւններն օրինակագիրներուն տալով,
 թէ որ անկարծելի հեղինակներ ասոր հակառակն ըսած
 չըլլային : Սրբոյն Յակոբայ տեառն եղբոր անունով ա-
 ւետարանն ալ թէպէտ կերպով մը մանկութեան աւե-

տարան կրնայ ըսուիլ, որովհետեւ սուրբ Աստուածածնին ծնած ատենէն սկսելով տեառն մերոյ ծնանէ՛ր, ու աղայութիւնն ալ կը պատմէ, բայց մեր խօսքերուն նըպատակ եղած մանկութեան աւետարանը չէ։ Որոգի-նէս՝ որ երկրորդ դարու վերջերը և երրորդին սկիզբը ծաղկած հեղինակ մ'է, ասոր համար կըսէ թէ Բասե-լիդէս աղանդապետին շինածն է. իսկ սուրբն Երանոյ Մարկոս աղանդապետին հետևող հերետիկոսի մը շինած կը կարծէ։ Եւ այս աղանդաւորներուն վարդապետութեան նշանն ալ միապէս կը տեսնուի մանկութեան և Թովմայի աւետարաններուն երկուքին մէջն ալ։ Բասիլիդէս և Մարկոս երկուքն ալ հրէից գրե-րուն յատուկ զօրութիւններ կուտային, և աշխարհքի ստեղծումը չէ՝ թէ անմիջապէս Աստուծմէ, այլ այս քսան և երկու գրերուն զօրութենէն կըսէին, և այս զօրութիւններուն գործադիր մէկ մէկ հրեշտակ կենալ կը կեղծէին։ որով աշխարհիս ստեղծողը չէ՝ թէ Աստու-ած՝ այլ հրեշտակներն եղած կըլլային. իրաւ է որ յիշեալ երկու սուտ անուն աւետարաններուն մէջ այս սեղ բացատրածնիս յայտնի գրուած չէ. բայց ակնար-կութիւն մը կայ։ Մանկութեան աւետարտնին 48 գը-լուին մէջ կը պատմուի՝ թէ երբոր սուրբ կոյսը և Յով-սէփ՝ զՅիսուս Չաքէոս վարժապետին քով տարին որ կարդալ սորվի, վարժապետը առաջին համարը տալ ուղելով հրամայեց Յիսուսի որ «լէ՛ճ ըսէ, որ հրէից ա-ռաջին գիրն է, Յիսուս հնազանդեցաւ. բայց երբ վարժապետը հրամայեց որ «լէ՛՜ ըսէ, Յիսուս ըսաւ. առաջ մեկնէ՛ ինձի թէ «լէ՛ճ գիրն ի՛նչ կը նշանակէ. «լէ՛՜ գրոյն կարգն անկէց ետքը կուգայ, Այս խօսքս դիմադարձութիւն և անհնազանդութիւն մ'երևցաւ վարժապետին, և նորեկ աշակերտը պատժել կուղէր. բայց Յիսուս ինքն սկսաւ անոր տալ չկըրցած մեկնու-թիւնը ինքը տալ. ըսելով թէ գրերը բաղկացնող ու-ղիղ և խոտորնակ գիծերը ի՛նչ նշանակութիւն ունին,

ձայնաւոր գրեթէ զօրութիւնն ինչ է, կրկնակներուն զօրութիւնն ինչ, նմանապէս կէտ ունեցող կամ չունեցող գրեթէ, և ասոնց կարգին՝ թէ ինչու համար այս ինչ գրեթէ այն ինչ գրին քովը դրուեր է և ո՛չ ուրիշ գրի մը քով, կամ թէ ի՞նչու համար այն գիրերը՝ որ հիմա առաջ դրուած կը գտնուին, ետ չեն դրուիր, և ետքը դրուածներն առաջ չեն անցեր, խեղճ վարժապետը՝ որ բոլոր կենացը մէջ այդպէս բաներ լսած չէր, և մտքէն ալ անցուցած չէր թէ այդպէս բաներ հարցնող կրնայ գտնուիլ, իբրեւ աշակերտ իրեն առաջը բերուած տղուն հարցուցածին և պատասխանածին վերայ ապշեցաւ. և լիտանակ տղան սաստելու և վերջին անհնաղանդութեան վրայ ետ ճամբելու՝ սուրբ Աստուածածնին և սրբոյն Յովսէփայ ըսաւ. դուք այս տղան բան սորվելու համար քովս բերի՞ք. բայց ասիւկայ մեր ամենէն իմաստուն ռաբբիներէն աւելի բան գիտէ. մեզնէ բան սորվելու կարօտութիւն չ'ունի: Նոյն սուտ անուն աւետարանին 49 գլուխն ալ՝ Յիսուս Ջաքէոս վարդապետին քովէն ուրիշ անկէ աւելի գիտուն կարծուած վարժապետի մը տարին, Անկէց ալ Յիսուս «է՛ր գիրը արտասանելէն առաջ «է՛ք գրոյն մեկ, նութիւնը ուզեց: Վարժապետը Ջաքէոսին պէս չըրաւ. անհնաղանդ նորեկ աշակերտը պատժելու եղաւ. բայց ձեռքը չորցաւ և ինքը մեռաւ, ինչպէս որ ասկէց առաջ պատմեցինք: Թովմայի սուտ անուն աւետարանին մէջ ալ նոյնը կը գտնեմք. Ջաքէոս վարժապետին պատմութիւնը վեց գլուխէն մինչև ութը գլխոյն վերջը և միւս վարժապետին պատմութիւնը՝ տասն և չորս գլխոյն մէջ: Ասոնց հեղինակը՝ վերոյիշեալ Մարկոս և Բասիլիդէս աղանդապետներուն մոլորութիւնները այս կերպով տեսաւ մերոյ զրուցել կուտայ, որ ամբարշտութեան ծայրն է: Եւ մանկութեան աւետարանը Թովմայի ըսուած աւետարանին հետ համաձայն երթալլէն երկբայութեան տեղի չ'իյնալը՝ որ անոր հեղինակն

ալ մանկքեցի է . ինչպէս որ թովմայի համար վերը
 տեսանք սուրբ Կիւրեղ Երուսաղեմայ հայրապետին վը-
 կայութիւնովը . և Բասիլիդէսի և Մարկոսի մոլորու-
 թիւններուն ակնարկելու բան մէջը գտնուելուն զար-
 մանալու չէ . վասն զի նոյն սուրբ հայրապետը կը վը-
 կայէ Մանիքեցւոց աղանդապետ Մանիին համար՝ թէ
 իրմէ առաջ եղող ամէն աղանդաւորաց խոհերը իր ա-
 ղանդոյն մէջ ժողոված էր : Եւ այս ամենէն կը հասկը-
 ցուի որ մանկութան աւետարանը , այն որ հիմայ այս
 անունով կը գտնուի , սրբոյն Երանոսի և Որոգինէսի ը-
 սածը չէ . վասն զի ասիկա յայտնի է որ թովմայի աւե-
 տարանէն ետքը գրուած է . թովմա՝ Մանիին երեք
 գլխաւոր աշակերտներէն մէկն էր , խիլ Որոգինէս և
 սուրբն Երանոս՝ Մանիէն առաջ էին : Ուստի կը մնայ
 տեսնել թէ ասոր հեղինակն ո՞վ կրնայ ըլլալ . թէպէտ
 հաւատոյ ճշմարտութիւն սլարունակած կարծուելուն
 վրայ Մանիքեցւոց հետեւող ըլլալն ալ բաւական էր ,
 բայց քննիչները պատճառներ գտած են կարծելու թէ
 այս սուտ աւետարանս Նիկիոյ ժողովքին ատենը չկար ,
 ետքը շինուած է . ուստի այն ժողովքէն մերժուած
 ալ չէր կրնար ըլլալ , և կրնն թէ նեստորական հեղի-
 նակ մը գրած ըլլալու է ասիկայ . որովհետեւ տեսաւն
 մերոյ տուած ածական կոչումները , ինչպէս որ կը գըտ-
 նուին , ասորերէն են որ սկզբնագիր օրինակ կարծուած է :
 Բայց Եգիպտացիներն ալ այս սուտ անուն աւետարա-
 նիս շատ մեծ յարգութիւն կուտան եղեր , և ասոր
 պատճառը այն է մասնաւորապէս՝ որ տեսաւն մերոյ
 նորածին տղայութեան ատենը Եգիպտոս տարուելուն՝
 և հոն ըրածներուն պատմութիւնը կը պարունակէ որ
 հարազատ աւետարաններուն մէջ չեն գտնուիր : Մին-
 չև այս տեղ խօսածնիս համառօտելով կրնամք . ման-
 կութեան աւետարան ըսածը թէ որ թովմայի աւետա-
 րան ըսուածն է՝ հերետիկոսի շինած ըլլալուն հա-
 մար Նիկիոյ սուրբ ժողովքն անիկայ չէր կրնար ընդու-

ներ. Թէ որ միւսն է՝ զոր նետաորականի մը դրած կրկար ծեն, դարձեալ նոյն սուրբ ժողովքը չէր կրնար ընդունել չէ՝ թէ միայն վերոյիշեալ պատճառին համար, այլ և անոր ատենը տակաւին Նետաորի աղանդ չկենալուն համար:

Սուտ անուն և անհարազատ աւետարաններուն վերայ խօսելիքնիս համառօտելով կըսեմք: Առաքելոց ժամանակը և անկէջ քիչ ետքը երևան ելող աղանդապետները տեսնելով որ աւետարան անունով սուրբ առաքելներուն և անոնց աշակետներուն շինած գրքերը քրիստոնէից մէջ մեծ յարգութիւն ունին, իրենց աղանդը տարածելու համար երկու կերպ ճամբայ գլտան. Մէկն այն էր որ նոյն իսկ հարազատ աւետարանները կընդունէին, բայց կամ մէջն իրենցմէ բան կ'աւելցընէին, կամ գրուածներէն կարճ կամ երկար բաներ կը հանէին, ինչպէս որ հիմայ ալ բողոքականներն իրենց իբրև հարազատ սուրբ Դիրք ընդունածնուն կընեն. տէրն մեր ճշմարտապէս մարմին չառաւ ըսողները՝ անոր սուրբ կուսէն ծնանելուն պատմութիւնը և աղբաբանութիւնը Մատթէոսի և Ղուկասու աւետարաններուն սկիզբէն հանեցին և ասոնք եղան Տափառնոսի կամ Ենկրատեանց ըսուած աւետարանը. ասոր պէս ուրիշներ ալ կան. բայց հաւատացելոց մէջ հարազատ աւետարաններուն մաքուր օրինակն արդէն տարածուած ըլլալով ասոնք յարգ չը գտան: Այս տեսնելով հերետիկոսները՝ հին և հարազատ աւետարաններուն չդպիշելով՝ նորէ նոր աւետարաններ գրեցին և հրատարակեցին որպէս թէ ուրիշ առաքելներէ գրուած, որոց անունն ալ չինած գրքերուն վրայ դրին. բայց ասոնց մէջ դրուածներուն ալ՝ առաքելոց թէ՛ բերնով և թէ՛ գրով աւանդածին համաձայն չըլլալը կանուխ ճանչցան ուղղափառ և կանուխ մերժեցին. որով միայն ասոնք դրող աղանդապետին հեռեօղներուն քով մնացին. և ուրովհետև քրիստոնէութեան նախնի ժամանակներն ե-

ղած աղանդները չատ երկար չդիմացան, անոնց աւետարաններն ալ հետեւեցին կորսան. և հիմայ՝ հին հեղինակաց գրքերուն մէջ քանի մը կտոր բըրդուռ բաներ հաղիւ կը դետուէին : Ասանկ են ահա՝ եկեղեցւոյ չընդունած աւետարան անուանեալները, որոնք երբէք ընդունած և ետքը քննած և մերժած չէին եկեղեցւոյ հայրապետները, այլ նոյն իսկ երևան ելած ժամանակին միանգամայն եղած էր քննութիւնը և մերժելը :

Յօդուածագրին երկրորդ սուտը այն է որ կըսէ թէ հաւատացեալները Նիկիոյ ժողովքէն առաջ այնքան վստահ էին թէ ասոնց մէջ հաւատալի ճշմարտութիւններ կը պարունակին, որ ասոնց համար արիւն ալ թափեր էին. ասիկայ իրաւ ըլլալու համար սա երկու բանին մէկն ըսելու էր. կամ թէ այն քրիստոնեաները հաւատոյ ճշմարտութիւնը չգիտէին՝ և իրաւն ու սուտը իրար կը խառնէին, կամ թէ այս անհարազատ աւետարանները ճշմարիտ կը կարծէին՝ հարազատները, այսինքն մինչև հիմայ ամէն ազգի քրիստոնէից ընդունած չորս աւետարանները սուտ և մալուական կը սեպէին : Այս երկուքիս ո՛րն որ զրուցուի՝ այն քրիստոնեայնները աղանդաւոր և հերետիկոս էին և հերետիկոսութիւնը քարոզողները մօտիկ կընէին ըսել կըլլայ. վասն զի սուտ աւետարան ցրուողները միայն մոլորութիւն սովորեցնողները կըլլային, որոց հետ հաղորդակցութիւն ընելէն սաստիկ կ'զգուշանային նախնի հաւատացեալք՝ սուրբ առաքելաշնորհ քարոզչաց խորատուր : Հաւատոյ ճշմարտութեան համար արիւն թափելու ալ միայն ճշմարիտ և ուղղախառ հաւատացեալք յանձնառու կըլլային, որք երբոր հալածիչ կռապաշտից ձեռքն անցնէին նէ՝ հաւատքնին յայտնի խոստովանելով կը նահատակուէին (1) : Հերետիկոսական աղանդներուն մէ-

(1) Հալածանաց ատենը քրիստոնէից իրենց կամաւը կռա-

կըն ալ այդ քաջութիւնը չունէր՝ ձեռք անցած ատեն նին հաւատքնին ուրանալէն ալ չէին փախչեր . միայն սրաւ հաւատալը հերիք կը սեպէին : Ուստի հալածիչ կայսերաց ժամանակը հաւատքի համար արիւն թափող հերետիկոս չկայ . միայն հաւատք պատճառելով պետութեան մէջ քաղաքական խռովութիւն սերմանող մանիքեցիները կան , որոց հալածիչ եղան չէ թէ միայն Դիոկղիտիանոս և Մաքսիմիանոս կռապաշտ կայսրերը , այլ և մեծն Կոստանդիանոս և մեծն Թէոդոս . և այս մանիքեցիները իրենց արիւնը կը թափէին չէ՛ թէ յօժարութեամբ՝ և իրենց տւետարանին ուսմունքը պաշտպանելու համար , այլ ակամայ , և իրենց վրայ ձգուած խռովարարութեան յանցանքէն իրենք զիրենք պաշտպանելու անկարող ըլլալնուն համար : Ասոր հակառակն ըսողը կը պարտաւորի անհարազատ աւետարանները իբրև հաւատոյ ճշմարտութիւն ընդունողներէն գոնէ մէկ հատ մը անոնց համար արիւն թափող և իբրև ճշմարիտ և սուրբ նահատակ եկեղեցւոյ մէջ յարգութիւն և պատիւ դնած ցուցնել :

Երրորդ և գլխաւոր սուտն է այն՝ որ կըսէ թէ նիկիոյ սուրբ ժողովը իրմէ առաջ իբրև ճշմարիտ սեպուած յիսուն և չորս աւետարանները քննութեան առեր՝ և յիսուն հատը մերժելով միայն չորս հատն ընդունել է : Ուրիշ բան կըլլար թէ որ ըսեր՝ թէ յիսուն

պաշտներուն երթալով սուտնց մէկէ մը հարցուելու իրենց հաւատքը խոտտոլանողը եւ անոր համար մահու մասնաւորը ոչ թէ սուրբ նահատակ՝ այլ յանդուգն՝ կը սեպուէր . եւ այն ժամանակի եկեղեցական ժողովներուն մէկը ասանկներուն գէմ խիստ կանոն հրատարակած է : Բայց երբոր իմացուէին եւ ձեռք անցնէին նէ՛ հաւատքնին յայտնի քարոզելու պարտական էին . թէ եւ աղէկ զխտէին թէ հետեւութիւնը չարաչար մահ է : —

և չորս աւետարանները նոյն ժողովքին աչքին չափէն
աւելի շատ երևելով չորս աւետարանը բաւական սե-
պեր են . և ո՛րը պահելնին քննութեան առնելով որո-
շելուն տեղը վիճակով որոշեր են . Ասոնք երկուքն ալ
սուտ են . Նիկիոյ ժողովոյն հայրապետները աւանդու-
թեամբ գիտէին ճշմարիտ աւետարանները քանի հատ
և որո՞նք ըլլալը . և կարօտ չէին նախնեաց ընդունածը
նորէ նոր քննութեան առնելու : Ուստի այս պատմու-
թիւնը՝ թէ սուրբ ժողովքը աւտարաններուն չատու-
թիւնը չորսի իջեցուց , ի՞նչ կերպով որ զրուցուի նէ
սուտ է . վերը նշանակած երկու կերպերուն մէջ տար-
բերութիւն կայ , զոր հարկ կը սեպեմք նշանակել :

Իբրեւ երկրորդ կերպ դրածնիս՝ զոր կարելի կար-
ծիք մը ենթադրեցինք , վօլտէր ըսած է թէ Նիկիոյ
ժողովը այն ատենը դաժնուած բաղձաթիւ աւետարան-
ները քիչցնել ուղեւով , որոց մէջ իրարու հակառակ
զրուցուածներ ալ կային , ամէնը մէկէն սեղանին վրայ
դնելէն ետքը հսկում ընելով աղաչեցին Աստուծոյ որ
անոնց մէջ ո՛րն որ ճշմարիտ է նէ իրենց յայտնէ : Աղօթք-
նին լսելի եղաւ . սուրբ սեղանոյն վրայ մինակ չորսը
մնացին . մնացածները առանց մարդու մը ձեռք դնու-
լելու վար թափեցան : վօլտէր կրօն թէ այս պատմու-
թիւնը Դիլլմոնի եկեղեցւոյն պատմութեան յիշատակ գրքէն ա-
ռած է : Այս հեղինակը ետքի ժամանակներու մարդ-
ըլլալէն զատ՝ իր պատմութիւնները հին պատմիչներուն
խօսքովը յօրինած է , ամէն մէկին ըսածը բառ առ
բառ առնելով և տեղն ալ նշանակելով . ուստի իմանալ
ուղեցինք թէ Դիլլմոն ո՛ր հեղինակէն առած է , բայց
այդ մատենագրիդ յիշեալ գրքին մէջ , և մասնաւորա-
պէս Նիկիոյ ժողովքին պատմութեանը՝ մէջ այսպէս բանի
մը ստուերն անգամ չկայ . այս նիւթոյս վրայ՝ թէ Նիկիոյ
ժողովքը սուրբ Գրոց հարազատ և անհարազատ մասե-
րուն համար ի՞նչ ըրած է , Դիլլմոնի ըսածը զոր կը գըտ-
նեմք անոր յիշատակ եկեղեցւոյն պատմութեան մեծ գրքին մէջ

Նիկիոյ ժողովոյն պատմութեան կարգը (յԻՄ. 16), այսքան միայն է : « Բարօնիոս իբրեւ ստուգուած բան մը կըսէ որ ժողովը կանոնական գրքերու ցանկ մը չինած է . անով (ստուգելով) որ ըստ սրբոյն Հերոնիմոսի՝ Յուդիթի գիրքը սուրբ Գրոց կարգը գրաւ : Բայց որովհետեւ այս կէտիս վրայ մինչեւ հիմայ տեւող վէճերը տեղի չեն տար կարծելու թէ Նիկիոյ ժողովը այսպէս կանոն դրած ըլլայ, Բարօնիոս սա խօսքը կըսէ վերջը թէ ժողովը մէկ տեղ մը որ հիմա չկայ, (ժողովոյն պատմութեանը մէջ), Յուդիթը յիշած է միայն : » Այսքան է ահա Դիյլմոնի ըսածը . և յայտնի է որ ասանկ խօսող մատենագրի մը վճռակէր ըսածին պէս բան մը խօսել մտքէն ալ չէր անցներ : Ուստի այս ալ վճռակէր բաղմամբիւ սուտերուն կարգէն ըլլալն իմացուեցաւ : Բայց ահիկայ որքան որ սուտ խօսեցաւ ալ նէ, Նիկիոյ տիեզերական սուրբ ժողովոյն հայրապետները՝ եկեղեցւոյ աւանդութիւնը այն աստիճան արհամարհող չցուցներ՝ որ երկու հարիւր յիսուն տարիէն աւելի ժամանակէ ՚ի վեր եկեղեցւոյ մէջ առ հասարակ ընդունած աւետարանները նորէ նոր քննութեան տակ ձգէ : Վճռէր թէ և անհաւատ և ստախօս, հայրապետաց յարգը Մանուէլ յօդուածագրէն աւելի լաւ կը ճանչնայ եղեր : Յիրաւի սուրբ Գրոց մէջ անհաւաղատ գրքեր խառնուած էին յիշեալ սուրբ ժողովոյն ատենը, բայց ասոր պատմութիւնը՝ և գրի առնուած կանոններուն մէջ այս գրքերը հարադատներէն զատելու բան մը չկայ . միայն Հերոնիմոս լատին վարդապետը՝ որ այս ժողովքէս քիչ ետքը ծաղկեցաւ, կըսէ թէ Յուդիթայ գիրքը սուրբ Գրոց կարգէն ընդունած է յիշեալ ժողովը :

Բայց ենթադրելով թէ Նիկիոյ ժողովքէն առաջ քրիստոնեայք յիրաւի յիսուն աւետարաններն ալ չորս աւետարաններուն պէս հաւատոյ ճշմարտութիւն պարունակող կը սեպէին, յիշեալ ժողովը իր ըրած քննութիւններուն ինչ սկզբունք և հիմն դրաւ, մէկ բան մը քրն.

ներու և ճշմարիտ կամ սուտ ըլլալը հասկնալու համար մէկ հիմն մը ունենալու է, որ օսկին ճշմարիտ և մաքուր կամ կեղծ և խառնեալ ըլլալը հասկնալու համար գործածուած փորձաքարին պէս բան մ'ըլլալու է։ Արդ՝ հարադատ աւետարաններն անհարազատներէն որոշելու համար կամ աւանդութեան դիմել հարկ է, կամ ձայնից առաւելութեան, կամ խելքի դատողութեան։ Նիւթական բաները քննելու ուրիշ միջոցներ ալ կան։ սակայն այս մտաւորական քննութեանս մէջ այսպիսի բաներն օգուտ չեն ընեն։

Արդ՝ աւանդութիւնը չորս աւետարանէն զատ աւետարան ցուցուցած չէր։ առաքեալներն ասոնք ցուցուցին իրենց քարոզութեան ժամանակը, հաւատացելոյ վրայ հոգևոր հովիւներ դրած ատեննին անոնց ալ այս չորս աւետարանները յանձնեցին՝ որ անոնց ցուցուցած հիմանը վրայ և անոնց համեմատ իրենց նախորդներուն բերնէն լսածնուն պէս քարոզեն, ասոնք ալ իրենց յաջորդներուն նոյնն աւանդեցին և այսպէս կը շարունակէր կուգար մինչեւ Նիկիոյ ժողովքին ժամանակը։ Յիրաւի առաքեալներուն ժամանակէն սկսած էին հաւատոյ ճշմարտութիւնը խանգարելու և կամ հրէական աւանդութիւններ կամ հեթանոսական մոլորութիւններ խառնելու գլուխ վերցնող հերետիկոսներ։ Բայց որովհետեւ նոյն իսկ առաքեալներն իմաց տուած էին հաւատացելոյ թէ հերետիկոսներ պիտի երևան ելլեն և ծուռ և մոլոր վարդապետութեամբ պարզամիտ հաւատացեալները պիտի մոլորեցնեն, ուստի ասանկներուն ականջ դնել պէտք չէ։ անոնց մեծ անուն և համբաւ ունենալուն նայելու չէ։ մինչեւ անգամ երկնքէն իջած հրեշտակ մը իրենց առաքեալներէն և անոնց յաջորդող առաջնորդներէն սորված վարդապետութեանցը հակառակ բան մը սովորեցնող ըլլայ նէ նզովքով մերժելու են, այն ատենները շատ դժուար էր հերետիկոսներուն և աղանդապետներուն իրենց հնարած ստայող աւե-

տարանները իբրեւ հարազատ յարգի ընել ուղղափառաց
մէջ : Մանաւանդ որ՝ սուրբ առաքեալները եկեղեցւոյ
մէջ մոլորամիտ մարդոց ելլելիքը և իրենց մօլար վարդա-
պետութեամբը եկեղեցւոյ միութենէն զատուելիքը նը-
շանակած ատեննին անոնց երեւելիքներուն մոլորու-
թիւններն ալ ալ ի՞նչ ըլլալիքը մասնաւոր կերպով մար-
դարէաբար ծանուցած էին . և այն է դիտելու և Աս-
տուածային նախախնամող իմաստութեանը վրայ զարմա-
նալու արժանի բանը , որ ասոնց մասնաւոր կերպով ցու-
ցուցած մօլար վարդապետութիւնները անոնց հնարա-
ծին են՝ որոնք կամ ինքնին՝ կամ իրենց մոլորեալ աշա-
կերտացը ձեռօք ստացօղ անհարազատ աւետարաններ
հրատարակեցին : Սուրբ Յովհաննէս աւետարանիչը իր
երկրորդ կաթողիկէ թղթոյն մէջ կըսէ . « աշխարհիս մէջ
չաս մոլորեցուցիչներ ելան . ո՛վ որ Յիսուս Քրիստոս
մարմնով եկած չխոստովանի նէ՝ անիկայ մոլորեցուցիչ
ու՛նեռ է » (1) : Բառ առ բառ այս էր Տօքիդի ը-
սուած հերետիկոսներուն սորվեցուցածը , որոնք սուրբ
Առաքելոյն ժամանակը երեւան ելան , և Հերոնիմոս ընդ-
դէմ Լուկիվերեանց դրքին մէջ կըսէ թէ ասոնցմէ ըզ-
գուչացնելու համար գրած է սուրբ աւետարանիչը վե-
րոգրեալ խօսքը : Ասոնց հետեող գտնուեցան մանիքե-
ցիները , որոց աղանդապետին թովմաս անուն աշակեր-
տին աւետարան անուանով գիրք մը հնարելը ասկէց ա-
ռաջ տեսանք : Մանիքեցւոց անունով աւետարան մ'ալ
կար հին ատենը , որ հիմայ չկայ . և Տիտոս պոստրացի
հին մատենագիրը կըսէ թէ ասոնց շինածը նոր աւե-
տարան մը չէր . այլ հարազատ աւետարաններուն մէջէն
իրենց աղանդոյն հակառակ եղածները վերցուցին և

(1) « Բազում մոլորեցուցիչք ելին յաշխարհս . որ ոք ոչ
խոստովանի զՅիսուս Քրիստոս եկեալ մարմնով , նա մոլորե-
ցուցիչ է եւ նեռն » (Բ. Յովհաննու 7) :

համաձայն դալու խօսքը աւելցուցին : Նոյն իսկ ասանկ խօսք վերցնելը և աւելցնելը բաւական էր նախնի հաւատացելոց՝ այսպիսի աւետարան մը երեւցած ատենէն մեծելու : Ասոնց պէս՝ ճշմարիտ աւետարանէն բան պակսեցնելով և աւելցնելով աւետարան մը շինած էր Ապելէս աղանդապետը՝ որ 143 թուին ատենները իր աղանդը քարոզելու ելաւ : Մարկիոնի աշակերտ էր ասիկայ : Մարկիոն ալ կըսէր թէ՝ Գրիստոս ճշմարիտ մարմին առած չէ՝ . և ճշմարիտ աւետարաններուն միջոցաւ այս մտրութիւնը հաստատելու խօսքեր անոնց մէջ խառնելէն զատ դէմ եկածներն ալ վերցնելով խարդախեալ բան շինեց : Միայն մէկ աւետարան մը կընդունէր : Ղուկասու աւետարանը . ըրած խարդախութիւններն ալ անոր վրայ դործածած էր միայն : Տերտուլիանոս՝ որ ասոր ժամանակակից էր , ասոր դէմ յատուկ գիրք շինած է , որուն մէջ ընդարձակ անդեկութիւն կուտայ ասոր խարդախած տեղերուն վրայ : Հիմայ Մարկիոնի աւետարանն ալ չկայ : Ապելէս անոր աշակերտը իր վարդապետին մտրութիւնը ուրիշ կերպարանք մը խօթելով ինքն ալ իր վարդապետին խարդախածը նորէն ձեռքէ անցուց : Գրիստոս ճշմարիտ մարմին չունէրը . սելով վարդապետին համաձայնելուն տեղը կըսէր որ մարմին ունէր , բայց չէ թէ սուրբ կուսէն առաւ անիկայ , այլ երկնից այլ և այլ կողմերէն կտոր կտոր ժողովեց և իրարու հետ միացնելով իրեն մարմին շինեց :

Մարկիոնի ժամանակակից էր վաղենտինոս , որ յաւիտենական կը ճանաչէր միայն Հայր Աստուածը , որ ժամանակ անցնելէն ետքը կորհուրդ մը ձնաւ և անոր հետ միանալով Բանն Աստուած ծնաւ . ասոնցմէ ալ ուրիշներ ծնան կըսէր . որոց համրանքը մինչև ութը հանեց . ետքը Գնոստիկեան աղանդաւորները որ ասոր աշակերտներն էին , մինչև երեսունը հասցուցին : Այս Գնոստիկեաններուն մէկն ալ Բասիլիդէս էր , որ սուտ անուն տւետարանի մը հեղինակ եղաւ . ասոնց մտրութիւն

Թիւնն է սուրբ Պօղոս առաքելոյն տոհմաթիւնը, ըսածը, որկէց իւր աշակերտները կղզուշացնէ. և առ Տիմոթէոս գրածովը կը ցուցնէ թէ այս տոհմաթիւն ըսածը ընդդէմ հաւատոյ մոլորութիւնն է (1) : Այսպէսով սուտ աւետարաններու բաղմութիւն մը՝ առաքելոց մարգարէական աղբարարութեամբը և եկեղեցւոյ հովուաց արթնութեամբը՝ կանուխ մերժուած էին, և Նիկիոյ ժողովոյն ղանոնք մերժելու գործ չէր մնացած : Նմանապէս սկիզբէն ՚ի վեր միայն չորս աւետարան ճանչցուած էին. և Որոգինէս՝ որ Նիկիոյ ժողովքէն երկու հարիւր տարիի չափ առաջ էր, Մատթէոսի մեկնութեան մէջ գրած էր թէ բոլոր աշխարհ չորս աւետարան միայն կը ճանչնայ (2) : Որոգինեսէն առաջ է սուրբն Երանոս՝ որ հետեւող առաքելոց անուամբ կը ճանչցուի. այս ալ հարազատ աւետարաններուն միայն չորս հատ ըլլալը վկայելէն զատ չորսէն աւելի չըլլալուն ալ պատշաճութիւններ կը ցուցնէ. աշխարհիս չորս կողմը եկեղեցի հաստատուած էր՝ որուն սիւնը և հաստատութիւնը աւետարանն ըլլալով անոր ալ չորս ըլլալ կը վայելէ : (Ընդդէմ Երանոսի • Գ. 21) :

Ժողովոյն հայրապետներն ասոնք գիտնալով ձայնից սուրբութիւնն վնասելու կարօտ չէին, գիտէին որ

(1) Պատուէր տայցեա ոմանց չլինել օտարութեան, և չհայել յառասպելս, և և ՚ի տոհմաթիւնս անշարիս (Ա. Տիմոթ. Ա. 3: 4) : « Զյիմարութեան խնդիրս և և զտոհմաթիւնս եւ ղհեռ և և զօրինական կոխս ՚ի բաց մերժեսցիր, ղի անօգուտք են և և անօրիք : Յառնէ հերձուածողէ յետ՝ միանդամ և և երկիցս խրատելոյ հրաժարեսցիր՝ գիտասցիր ղի թիւրեալ է այնպիսին և և մեղանչէ, անձամբ ղանձն ղատասպարտեալ » Տիմ. Գ. 9—11) :

(2) Ասոր այս գիրքը հիմայ չկայ. բաց եւսեքի կեսարացին որ իր եկեղեցական պատմութիւնը Նիկիոյ ժողովը գումար-

ամէն անհարազատ աւետարան՝ մէկ աղանդաւորաց
կուսակցութեան մը դործ է, որոց ամէնը մէկ առնե-
լով անգամ մեծ բաղմութիւն մը չէին բաղկացուներ .
թող թէ՛ ամէն մէկը զատ զատ, չորս աւետարանն էր
միայն հաւատացելոց ընդհանրութեան ընդունածը .
և ասանկ յայտնի բան մը քննութեան տակ առնել
պէտք չէր . և քննէին ալ նէ աւանդութեան դիմաց
պիտի ըլլային, որուն իրենք աւանդապահ էին :

Գուցէ ըսուի թէ կը քննէին որ իրենց նախորդնե-
րէն սորված և ժողովրդեան սորվեցուցածնին չըլլայ որ
սխալ ըլլայ ։ Այդպէս ըսողը՝ սուրբ ժողովոյն հայրա-
պետները իրենց հաւատքին վրայ՝ որ աւանդութեամբ
անոնց հասածն էր, երկմտող և թերահաւատ կը ցու-
ցնէ ։ Եւ այն ատենը քննելու ուրիշ չափ չունենալով՝
մարդոց խելքին հասածին պիտի հետեւին . և այսպէս
եղան չէ՛ թէ Նիկիոյ ժողովոյն սուրբ հայրապետները ,
այլնոյն ժողովոյն մէջ գտնուող արիօսական եպիսկո-
պոսները, որոնք՝ ինչպէս կը գրէ Սողոմոնոս իր Էկէզե-
ստի պատմութեան մէջ, (Գլ. Ա. Գլ. 17), չէին ուզեր որ
առանց առաջնոց քննելու նախնեաց հաւատքին հե-
տեւելով գոհ ըլլան ։ Եւ որովհետեւ աւետարանին պա-
րունակածները խելքէ վեր են, ամէնը մէկէն մերժել
պէտք կըլլայ, և չէ՛ թէ յիսուն հատը մերժել և չորսը
միայն ընդունիլ . Չգիտեմ թէ Մանգումէին յօդուածա-
գիրը իր խոհերը մինչև այս աստիճան հասնիլը կըն-
դունի՞ մի . Բայց մենք սուրբ Կիւրեղ երուսաղեմացիին
խրատուն կը հետեւիմք որ կըսէ . աւելի աղէկ է պիղծ

րունէն առաջ գրած կերեւի, ասոր վրայ յիշատակութիւն մը
չընելովը, Որդինէսի իօսքը մէջ կը բերէ, այսպէս . « Ի
տուհութիւնէ՝ ասէ, ուսայ ես վասն չորից աւետարանացն ,
զի նոքա միայն անխիղճ են յամենայն եկեղեցիս Աստուծոյ՝
որ են ի ներքոյ երկնից » : Եկեղ. Պատմ. Գ. 23) :

բանը ճանչնալ և անկէ երես դարձընել, քան թէ չը գիտնալով յանդգնութեամբ անոր մէջ իյնալը (1), Յիշեալ յօդուածագրին ալ՝ թէ որ ընդունի նէ՝ տալու խրատնիս այս է, որ այդպիսի խոհերն եր հրատարակելէն ետ ինչայ :

(1) Առաւել լաւ է քեզ ճանաչել զխոհերն և ատել զնա՝ քան տգիտութեամբ յանդուգն անկանել 'ի նա (Կողմանէ Ընթերցողին - Տար. 9. Եր. 404) :

ՅՈՎ. Հ. ՊՐ. Տ. ԿՐՊՏ. ՏԵՐՈՅԵՆՏ

ԼՈՐՏ ԲԱԼՄԵՐԱԹՐՆ

ԵՒ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴԻՐ

(Շարանակոմիտ. ՏԵ՝ Երեւ 375)

Լորտ Բալմերսթըն հոկտեմբեր 4 ին կը գրէ Լորտ Ա. պերտինի խորհուրդ տալու համար՝ որ Ռուսիոյ դեսպան պարօն Պրոննովի հետ ըրած յարաբերութեանց մէջ չափաւոր գաղտնապահութեամբ վարուի Սնգղիացւոց և Գաղղիացւոց Ռուսիոյ դէմ զօրութեան պաշտպանելու կերպին վրայ, և հասկցունէ՝ թէ՛ Ռուսիան պէտք է զգուշանայ՝ որ վերջէն իրեն ու Սնգղիոյ և Գաղղիոյ մէջ չը բացուի։ Գիտէր Բալմերսթըն՝ որ անդարմանելի մասներ յառաջ կրնան գալ՝ Ապերտինի բացայայտ խօսքերէն՝ որք ըստ անձնական հակամիտութեանց գունաւորուելով ռուս պաշտօնեայն փոխանակ խօսքերը անհատական կարծիքի արժէքով ըմբռնելու, հարկաւ ուղած կերպովը մեկնութիւններ պիտի տար անոնց, այսինքն թէ Անգղիա Ռուսիոյ դէմ ելլելու չափազանց

դժկամակ է եղեր :

Լորտ Ապերտին Բալմերսթըն ապահովցունելու մտք պատասխան գրեց :

Ստոյգ է թէ Անդղիոյ եւ Ռուսիոյ մէջ պատերազմ բաւ
ցուիլը կարելի ըլլալուն բնաւ չէի հաւատար , բայց ատենէ
մ'ի վեր կը տեսնեմ որ պատերազմի փախաքը այնչափ ա-
հեբ է , որ այլ եւս հաւանականութեան կասկած մնացած չէ :
Ուրեմն պարապ տեղը գրեք էք : Ինքն իսկ Պրուսիոյ սոսկալի
ահուդողման մէջ է եւ անշուշտ իւր տաղնապը թեթեւցունե-
լու կարծիք չ'սպասէր ինձմէն :

Ճգնաժամն արդէն իւր վերջին աստիճանին կը հաս-
նէր : Հոկտեմբեր 6 ին Դուռն հրատարակեց՝ թէ խա-
ղաղութիւնը շարունակելու համար Դանուբեան ապս-
տամբող իշխանութիւնք տասն եւ հինգ օր զինադադար
ընելու են : Հոկտեմբեր 4 ին ալ Գաղղիացւոց եւ Անգ-
ղիացւոց նաւատորմերը ըստ ինդրոյ Սուլթանին Տար-
տանելէն անցնելով Կոստանդնուպօլսոյ առջեւ խարխի
նետեցին : Լորտ Բալմերսթըն դեռ եւս աւելի վճռական
չափ մ'ալ ձեռք անցունել կը փախաքէր : ուստի գրեց
Ապերտինի :

Ք. Կ. 7 Հոկտ. 1853

Սրբելիք իմ Ապերտին ,

Հիմայ որ Թուրքիա պատերազմ հրատարակեց , եւ ի-
րաւունք էր , եւ Տաճկաց ու Ռուսաց մէջ թշնամութիւնը
պիտի փայլատակէ , կերեւի թէ Անդղիա եւ Գաղղիա ձայն
մը հանելու են : Վասն որոյ այսօր ժողովին պիտի առաջար-
կեմ :

Նախ թէ հրահանգները Կոստանդնուպօլսոյ ղրկուելու
են , որ երբ պատերազմը երեւան դայ՝ երկու նաւատորմիդ-

ներն ալ Սեաւ Ծով մտնեն, եւ Սեւաստորօլի ուռս ծովապետին ծանուցումն ըլլայ՝ թէ իրաց այս արդի վիճակին մէջ, Սեաւ Ծովի վրայ եթէ ուռսաց պատերազմական լրտես նաւերը տեսնուին պիտի բռնուին եւ Թուրքաց յանձնուին :

Երկրորդ, Անգղիա եւ Գաղղիա Սուլթանին դաշնադրութիւն մ'առաջարկէ, թէ, եթէ պատերազմը բացուի դըժբաղդաբար, իբրեւ հետեւութիւն Ռուսիոյ անարգար պահանջմանցը եւ Ռուսաց մէկ բանակին Օսմանեան հողը ասպատակելուն, որովհետեւ Օսմանեան կայսրութեան քաղաքական անկախութիւնն ու հողային ամբողջութիւնը, զոր Ռուսն յախշտակել կուզէ, Անգղիա եւ Գաղղիա բոլոր Եւրոպիոյ եւ 'ի մասնաւորի իրենց տերութեանց շահու կէտ նկատած են, ուստի այս երկուքն ստիպուած են նաւային յօրութեամբ միջամտել 'ի պաշտպանութիւն Թուրքիոյ, ըստիպուած են նաեւ թոյլ տալ իրենց պատուական ազդի բոլոր հպատակաց՝ որ ով ոք կը փափաքի Սուլթանին նաւական ու զինուորական ծառայութեանցը մէջ մտնէ : Փոխարէն Սուլթանն ալ պատերազմէն վերջը Ռուսին հետ Թուրքիան ինչպէս յարաբերութիւն ունենալուն վրայ վերջէն շինուելիք դաշնադրութեան մէջ Անգղիոյ եւ Գաղղիոյ անսալու ստիպուի :

Անտարակոյս, այսպիսի դաշինք մը մեծ եւ փրկարար արդիւնք պիտի ունենայ արեւելեան երեք տերութեանց հետ բռնուելիք ընթացքին համար :

Ե՞մ առ ձեզ անկեղծութեամբ,

ԲԱԼՄԵՐՍԹԸՆ

Լորտ Ապերտին պատասխանեց .

Չեմ կրնար ըսել կը հաւատամ՝ թէ տաճկադուսական խնդրոյն արդի վիճակը միտքդ դրած առաջարկութիւնդ մեր կողմանէ պիտի կրնայ կատարել :

Ստոյգ է՝ թէ խաղաղութեան խղուժի որչափ հաւանական լինի նոյնչափ վարանումները կը մեծնան : Կըսուի՝ թէ Կոստանդնուպօլսոյ մէջ մոլեռանդ մասին պատերազմի չափազանց աշխոյժ ունենալը անկէ իրեն նըպատակին յարմար օգուտ քաղելու համար է . թէ ապագային մէջ Ռուսիոյ դէմ դահագուցիչ դիրք բռնելու համար թուրքը անդղիական զորութեան ոչ միայն պիտի չ'օգնէ՝ այլ և պարագ պիտի հանէ . Ամէն մարդկասկածեւ առաւ՝ թէ Անգղիա գուցէ օսմանեան կառքին ետեւը պիտի կապուի այնպիսի պատերազմի մէջ՝ որուն նպատակն պիտի ըլլայ Րումելիի մէջ երկու միլիօն տաճիկները զորացունենլ՝ որ չկրցած կառավարած տասներկու միլիօն քրիստոնեայները կարենան ոյսուհետեւ կառավարել . Սա գաղափարը սկսաւ տարածուիլ՝ թէ եթէ Անգղիա և Եւրոպա Ռուսիոյ դէմ թուրք իշխանութեան հօղը պաշտպանելէն շահ ունին , այս պատերազմը այնպիսի հաշտութեամբ պիտի վերջանայ, որ ապագային մէջ փոխանակ ուրիշ ազնուագոյն բարենորդումներ ձեռք բերուելու՝ Եւրոպիոյ ամենաբերրի և պատուական մասին վըայ մահմետականաց տգէտ , բարբարոս և բռնաւոր իշխանութիւնը վերաշինուի :

Լորտ Սպերտին առ Լորտ Բալմերսթըն յիշատակագիր մը յրկեց վերոյգրեալ իմաստով . Լորտ Բալմերսթըն ալ հետեւեալ դիտողութիւններով իրեն դարձուց յիշատակագիրը .

• 1 Նոյեմբ. 1853

Սիրելիդ իմ Սպերտին ,

Ձեզի կը վերադարձունեմ Յիշատակագիրը , որ անցեալ դիպումածոց վրայ՝ շատ յստակ կը խօսի , բայց . վերջերը այնպիսի տեսութիւններ կային որ առջի քաղաքականութեան չէին յարմարեր :

Խնդրոյ նիւթ եղած եղելութիւնները իմ դիտելուս կեր-

պին նայելով, տրամադրութիւնը պարզ է՝ մեր ընթացից գիծըն ալ որոշ : Հինգ մեծ պետութիւններ, յատուկ դաշնագրերի մէջ միաձայն ստորագրած են՝ թէ իրենց հասարակ կարծիքն է՝ որ Եւրոպիոյ ընդհանուր շահուն համար Օսմանեան կառավարութեան անկախութիւնը եւ հոգային ամբողջութիւնը պահպանուի : Եւ շատ բացայայտ է՝ որ Անգղիոյ շահն քաղաքական եւ վաճառականական նպատակներով աւելի եւս կը պահանջէ այն բաները : Ռուսիա Օսմանեան իշխանութեան անկախութեան եւ ամբողջութեան դէմ յարձակած է, պէտք է որ հաճեցունելով կամ բռնանալով իւր պահանջուններէն ետ կեցունենք եւ ասպատակութիւններ ընել չըտանք : Անգղիա եւ Գաղղիա զԹուրքիա Ռուսիոյ դէմ պաշտպանելու համաձայն շահերէ թելադրեալ՝ Թուրքին նիւթապէս եւ դեսպանադիտաբար պիտի օգնեն : Քանակցութեան միջոցներով Ռուսիոյ հետ ունեցած իրենց դանազան խնդիրներուն նկատմամբ դոհացուցիչ եւ պատուաւոր լուծում մը ձեռք բերելու են, ապա թէ ոչ Թուրքը իր պաշտպանողական դրից մէջ պաշտպանելու են :

Մեր բանակցութեան փորձերը մինչեւ հիմայ օգուտ մը չունեցան, որովհետեւ առաջարկուած բարեկարգութիւնները թէ Թուրքաց եւ թէ Ռուսաց անհաճոյ եւ անպատիւ թուեցան : Թուրք իշխանութիւնը բանակցութիւններէն օգտակար արդիւնք մը բնաւ չտեսնելէն զատ՝ երբոր գիտցաւ թէ ժամանակ անցունելը իրեն տուգանք պիտի ըլլայ՝ մեր խրատուց երկար ատեն անոսալէն յետոյ վերջապէս վճիռն արձակեց, վճիռ բնական եւ իմաստուն : պատերազմ մը յայտարարեց՝ որուն համար մենք պաշտօնապէս եւ հրապարակաւ ըսինք՝ թէ Սուլթանն իրաւունք ունէր :

Պատերազմի յայտարարութիւնը Անգղիոյ եւ Գաղղիոյ Թուրքաց նկատմամբ ունեցած դրիցը բնաւ փոփոխուած չի բերէր : Դեռ կրնար ջանալ Ռուսը համոզելու որ ինչ որ պէտք է ընել՝ ընէ : Բայց մենք մեր շահուն համար զԹուրքիա պաշտպանելու ենք : Խաղաղութեան պէս գերադնիւ բան չկայ, պատերազմը ծանր աղէտք է, բայց խաղաղութենէ ալ թանկագին բան եւ պատերազմէ աւելի սոսկալի աղէտ կայ :

Այն օրը՝ որ Թուրքիոյ կողմը բռնեցինք եւ մեր նաւատորմիկները դրկեցինք՝ ի պաշտպանութիւն նորա՝ Ռուսիոյ օ-

նէն անցանք, այսինքն ամէն բան աչք առինք, եւ երբ Անդղիա եւ Գաղղիա երրորդ պետութիւն մը պաշտպանելու մէկ անդամ ձեռք զարկին, պէտք է որ այս երրորդը իւր դժուարութեանց մէջէն դուրս առնենք, եւ աշխարհի վրայ մի միայն երկու հոգորսդոյն աղգաց պետութիւնք ոչ խօսքէ վախճալու են եւ ոչ դործէ, այսինքն ոչ անունէ եւ ոչ իրական պատերազմէ :

Տարակոյս չկայ՝ որ քանի որ մենք Թուրքիա պաշտպանելու պիտի ըլլանք մեր բոլոր զօրութեամբը, պատերազմին մեր ուզած կերպովը գնացք եւ յատկութիւն տալու, խաղաղութիւն ձեռք բերելու բանակցութեանց մէջ ալ ազդեցութիւն դործածելու իրաւունք պիտի ունենանք : Այս տեսութեամբ էր՝ որ ասիէ յառաջ ժողովոյն առաջարկեցի՝ թէ երբ բանակցութիւնները յաջող արդիւնք չ'ունենան, Անդղիա եւ Գաղղիա Թուրքիոյ հետ դաշինք մը դնելու են, որով մէկ կողմանէ երկու պետութիւնք ստիպուած ըլլան իրենց նաւերով զԹուրքիան պաշպանելու, եւ իրենց պատուական ազգին յորդոր կարգան Սուլթանին ղինուորական եւ նաւական ծառայութեանցը ծառայելու . միւս կողմանէ ալ Սուլթանը ստիպուած ըլլայ երկու պետութեանց ալ միանդամայն անսալու՝ ըլլալիք խաղաղութեան պայմանաց եւ ձեռոյն վրայ : Բայց մէկ հատիկ ոտնակոխը՝ յորոյ վրայ այս իրաց մէջ մեր ազդեցութիւնը դործածելու իրաւունքը կրնանք հաստատել, այս է վճռել՝ թէ միասնաբար զԹուրքիան պիտի պաշտպանենք : Մեր եւ մեր շահուն համար պաշտպաններ Թուրքը, եւ դարձեալ մեր շահուն համար պաշտպանութիւննիս ետ առնենք, կամ անարդիւն ըլլալու չափ նուազցունենք . որովհետեւ Թուրք կառավարութիւնը մեր խրատուց արժանի եղած յարգըչչ պիտի տայ, որով մենք ալ մեր ազգային շահերը փոխանակ մեր ձեռքը լռնելու ուրիշին ձեռքը թողած պիտի ըլլանք

Կըսեն . Թուրքերը պատերազմ՝ իսկ մենք խաղաղութիւն կուզենք եղեր : Կը կարծեմ՝ թէ երկու կողմն ալ մէկ բան կուզեն, այսինքն Ռուսիա իւր անընդունելի պահանջուններէն եւ Օսմանեան հողը ասպատակելէն ետ կենայ . երկու կողմն ալ աւելի կը տիրեն գրչաւ քան թէ սրով իրենց դիտաւորութեանն հասնիլ . բայց՝ այս երկու հնարքներուն յորը յաջողակ կարծելու կողմանէ կը տարբերիւնք մենք :

կրօնն. թուրքերը մահմետական ցեղի ներհեալ մօլե-
ռանդութիւնը կը գարթուցանեն, անգղիացիք այս գարշելի
կրից գործիք ըլլալով են, Բայց ես կը կարծեմ՝ թէ մօլե-
ռանդութիւնը գարթուցեալ է ըսուելը վիէնայի եւ Բեզըս-
պուրկի հնարածոյ առակ է, որովհետեւ անոնց ըսածը հաւ-
տատող եղելութիւն մենք չենք գիտեր: Կը կարծեմ՝ թէ մո-
լեռանդութիւն ըսուածը պարզապէս աղղային նախատանաց
դէմ բորբոքեալ բարկութիւնը եւ ասպատակը վտարելու ան-
համեր աշխոյժն է: Այս աշխոյժը կամ կիրքը՝ որ Ռուսիոյ
նպատակին դէմ է, հարկաւ անոր աչքին դէշ պիտի երեւի,
ինչպէս նաեւ Աւստրաղոյն աչքին՝ որ կը յուսայր՝ թէ ամէն
բան պիտի կրնայ կարգի դնել թուրքը զիջողութեան համո-
ղելով. սակայն, այս համբաւը անգղիացի ժողովրդեան համա-
կրութիւնը չը պիտի նուաղէ, եւ այս է յաջողութեան յոյ-
սեղնուս մեծագոյն խարխալը: Յիշատակադրոյն վերջին մասը
կը նկատէ թուրքը Ներոպայէն արտաքսել, եւ թուրքիոյ Նե-
րոպայի մէջ յունական կայսերութիւն հաստատել, Բայց այս
օրինակ առաջադրութիւն մեր մինչեւ այսօր բռնած քաղա-
քադիտութեան ուղղակի ընդդիմակ է: Այս առաջադրու-
թիւնը գլուխ հանելու համար՝ մենք Ռուսաց հետ միանալով
թուրքին դէմ ելլելու ենք, զի թուրքիոյ այլօրինակ նոր
վերաշինութիւն մը ինչպէս կրնայ Անգղիոյ եւ Վաղիոյ 'ի
նպատակ թուրքերուն գլուխ տարած յաղթութեան արդիւնք
ըլլալ, թուրքերուն չեմ կուսակցից անոր համար՝ որ մահմե-
տական են, զմայելի էր ինձ եթէ քրիստոնեայ լինէին, ալ
անոր համար՝ որ թուրք կառավարութիւնը իւր հպատակ քը-
րիստոնէից նկատմամբ այնպէս կը վարուի, որ մինչեւ իսկ
Ռուսիոյ եւ Աւստրիոյ եւ այլոց իշխանութեան ներքեւ գըտ-
նուողները երանի էր թէ թուրքին քրիստոնէից չափ երջանիկ
ըլլային եւ ասպահովութիւն վայելէին անձին եւ տաղուա-
ծոց:

Սուլթանը եւ իւր երկու միլիօն մահմետական հպատակ-
ները բանակաւ եւ հարստութեամբ Ներոպիոյ թուրքիայէն վտա-
րել գլուխ բան չէ. թերեւս հինգ տերութիւններ թուրքիոյ Նե-
րոպայի վրայ Բուլղոնիոյ տրամը կրկնեն: Սակայն, չինելու ա-
ւելի դժուարութիւն պիտի կրեն՝ քան թէ քակելու: Գեո-
ղուս Ներոպայի թուրքիոյ մէջ քրիստոնեայ պետութիւն մը

կացուցանող տարերք չկայ, որ վարող ըլլայ անոր վրայ պաշտօն վարել եւ պահել իբրեւ եւրոպական դրից հողային մասը: Յոյները շատ քիչ են եւ կառավարող ցեղը չեն կրնար ըլլալ: Սլաւները թէ եւ շատ են, բայց նոր պետութեան մը չին ու ոսկրը իւրաքանչիւր հարկաւոր թէութիւնները չունին:

Թուրքիայի այլօրինակ շինութիւն ըսելով՝ պէտք է հասկնալ մի միայն գերիշխանութիւն Ռուսիոյ՝ ի Թուրքիա ուղղակի կամ անուղղակի, կանուխ կամ անաղան:

Կերեւի, ուրեմն, թէ մեր գիծը որոշ, պարզ եւ՝ ուղիղ է. եթէ կարելի է, բանակցութեան հնարքներով Թուրքիոյ օգնենք այս դժուարութենէն ազատուելու համար. եթէ բանակցութիւնները անբաւական ըլլան՝ պարտաւոր ենք զինքը զինու զօրութեամբ յանդորր հանել:

Եւ առ ձեզ անկեղծութեամբ,

ԲԱԼՄԵՐՍԹԸՆ

Լորտ Բալմերսթըն միայն պատերազմի թելադրութիւն չըրաւ. Հոկտ. 24 ին գրած նամակ մ'ունի, յորում երկու հակառակ կողմերը բարեկարգելու ձև մը գտնել աշխատած է, բարի արդիւնք մը չահելու ապահովութեամբ: Սակայն հաշտարար փորձերուն վրայ յոյս չունենալն նամակին հետեւեալ վերջաբանէն կը հասկցուի.

Շատ հաւանական է՝ թէ Լծանուցադիրներով գործ յաջողունելու ոսկեայ եւ արծաթի վայրկեանները անցան. եւ երբոր Ֆէրէ (պատերազմական նաւ մը) Կոստանդնուպօլիս հասնի, երկաթի եւ պղնձի դարը սկսած պլտի ըլլանք. բայց ամէն փորձ փորձելու ենք:

Եւ առ ձեզ անկեղծութեամբ,

ԲԱԼՄԵՐՍԹԸՆ

իրօք ալ այսպէս եղած էր : Ռուս և թուրք բանակներ արդէն իրար եկած էին , և նոյեմբեր 30 ին երկու նաւատորմիղներն ալ տաղնապագին պատերազմ մ'ունեցան , յորում թուրք նաւատորմը Սինօպի առջև ոչնչացաւ :

Լորտ Ապերտին դեկտեմբեր 30 ին Լորտ Բալմերսթընի 'ի պատասխանի դեկտեմբեր 30 ին գրած նամակին կը գրէ : Լորտ Բալմերսթընի նամակին իմաստն էր , նաւատորմին հրաման ղրկել որ Սև — Ծով երթայ , և պաշտօն ունենայ Ռուս նաւերն իրենց նաւակայքէն դուրս չհանելու քանի որ Ռուս զօրքեր Դանուբի իշխանութեանց մէջ են : Ահաւասիկ Լորտ Ապերտինի խօսքերն են . — Կը խոստովանիմ թէ ինչ որ յարմար կը դատիք խաղաղութիւնն հաստատելու , ես ձեր այդ գրտած կերպը ընդունելու պատճառ չունիմ . — Յետոյ կը շարունակէր ըսելով թէ Բալմերսթընի ըսած ստիպողական պատերազմի բացէ 'ի բաց յայտարարութիւնն ըլլալու է , ես զայս յարմար կը դատիմ . բայց , որովհետև թուրքիոյ ամբողջութիւնը , յանուն շահուց բոլանդակ Եւրոպիոյ , պաշտպանելու համար չորս պետութեանց միաբանութիւնը իրօք եղած էր , կը մնար հրնարքը 'ի գործ դնել . հետեապէս ուղղակի Ռուսաց դէմ թշնամութիւն գործելը անպարանք մ'էր , թէ և վերջէն ըլլալիքն նոյնն էր :

Լորտ Բալմերսթըն դեկտ. 15 ին հրաժարական տուաւ իւր պաշտօնէն , առիթ ցոյց տալով թէ Լորտ Ժօն Ռեքլիի խորհրդարանական վերանորոգումն առաջարկելուն գովամակ եմ :

Բայց հրաժարելուն պատճառը այս չէր , այլ , ինչպէս Պ. Քինկլէք խիստ պարտաւոր իրաւոր պարտաւորեալ մէջ կրէ , Բալմերսթըն ժողովրդեան սրտին մէջ եղածը կարգաւ զարմանալի չնորհք մ'ունէր , կղզայր թէ Անգլիոյ ժողովուրդը չլլտի ներքէ իւր պաշտօնէութեան Սինօպի դժբաղդ պատահմունքին վրայ վճռաբար

չը վարուելուն համար :

Բալմերսթընի հրաժարումը հազիւ տասն օր տևեց . այս կարճ միջոցին մէջ կառավարութիւնը իւր նաւա-
տորմոցին հրաման ղրկեց՝ որ Սև—Ծով մօնէ՝ հրահանգ
տալով՝ որ Ռուս նաւերը նաւահանգիստներէն դուրս
չըհանէ : Լորտ Սպերտին Բալմերսթընի հրաժարականը
եւտ առնելուն լուրը երբոր լսեց գրեց՝ թէ

Երանի է ինձ՝ որ Ձեր քաջակայութեանն իսկ տեսանք՝ թէ
կառավարութիւնը Անգղիոյ եւ Վաղղիոյ նաւատորմիզները
ձամբայ հանեց : Ապահով եմ, թէ իմացաք՝ որ առանց ձեզի
ալ կառավարութիւնը երկրին շահն ու պատիւը անաղարտ
պահպանելու հոգ կըտանի

Այս միջոցին պատերազմը կանոնաւորապէս սկսուած
էր , և յունիս ամսէն ՚ի վեր Բալմերսթըն առաջարկած
էր Խորհրդարանին՝ որ Սեզղիական զօրքը Քրիմ ելլէ .
սա կը սխալէր՝ որ դաշնակիցներուն բանակը Սեւաս-
տովիօյը պաշարելն իրեն առարկայ ընէ . Դանուբի իշ-
խանութեանց մէջ Ռուսիոյ զօրութեանց բռնանալը Ա-
ւրստրիոյ չեղօք մնալուն Եւրաշխաւորութիւն կը համա-
րէր . սորա Ռուսի հետ դաշնակից ըլլալը իսկապարհի
կը նկատէր աւելի այն կողմանէ՝ որ Ռուսը շարունակ
Դանուբի վրայ կ'սպասէր : Ռուսի Բալմերսթընի դի-
տաւորութեան նայելով՝ պէտք էր Ռուսը Տօպրուսքա-
յի ակտաբեր կլիմային ներքև անդորր թողելով՝ վար-
նայէն Սև — Ծովու ռուսական մեծ նաւարանին վրայ
քալել :

Խորհրդարանը միաձայնութեամբ ընդունեց Բալ-
մերսթընի այս առաջարկութիւնը , թէպէտ և օմանք
ուզեցին որ այս արշաւանքը պատերազմին երկրորդ
տարին ձեռք առնուի : Դժուարութիւնը այն էր՝ որ

Գաղղիացւոց բանակը դեռ անկատար էր թէ՛ մարդու
և թէ՛ կարևոր նիւթոց կողմանէ :

Հետեւել յիշատակագիրը զրկուեցաւ խորհրդարա-
նի բոլոր անդամոց , յորում կը բացատրուի՝ թէ Ռուսիոյ
դէմ ինչ դիտաւորութիւն պիտի բռնուի պատերազ-
մի մէջ :

Ք. Կ. 15 Յունիս 1854

Չորեքշաբթի օր Սըր Շարլը Ռուսի տունը խորհրդարանի
քանի մ'անդամոց մէջ Ռուսաց դէմ ունեցած պատերազմներ-
նուս վրայ քանի մը խօսքեր անցան . խորհրդարանին հետե-
ւեւ դիտողութիւններն պիտի ներկայացունեն :

Անգղիա եւ Գաղղիա մեծ եւ անաղին զօրութեամբ , եւ
բազում ծախիւք կարեւոր առարկայի մը համար պատերազ-
մի բռնուած են Ռուսիոյ հետ : Համօրէն աշխարհի առջեւ եր-
կու հզօր աղբեր իրենց համարումը պիտի կորսնցունեն՝ եթէ
պատերազմը չնչին եւ յոռի արդիւնք մ'ունենայ :

Ռուսիա դանուբեան իշխանութիւններն յապտամբու-
թիւն գրգռելով խաղաղութիւնը վրդովեց , բայց մենք սրտու-
րազմին վախճանին հասած չպիտի համարուինք , եթէ միայն
Դանուբի մէջ ուրա զօրաց անպատակութիւնը վերցունենք ,
եւ եթէ Ռուսը այս իշխանութեանց վրայ իւր պահանջմունքէն
ետ կեցունենք :

Այսչափ արդիւնք մը ձեռք բերելով ոչ թէ մենք , այլ
նոյն իսկ Ռուսիա յաղթական կըլլայ ճակատամարտէն . պիտի
ըսէ՝ թէ աշխարհի երկու անաղին պետութիւնք իրենց բոլոր
ծովային եւ դամաքային զօրութեամբը վրաս յարձակեցան ,
եւ անոնց դիմադրեցի , չկրցան ինձի մըս հասցունել , եւ
արդէն ինչ որ կուզէք Սուլթանէն առի , զի քրիստոնէից համար
պահանջածս կատարուեցաւ Սուլթանին կողմէն : Բնա- ժնե-
պետհետեւ ապահովութեան ղեկ իջնաք յետ- բերել ապագային հա-
մար , եւ երբ յաջող առիւթ ներկայանայ , երբ Անգլիա եւ Գաղղիա
իրարեւ բաժնուին դարձեալ պիտի յարձակի Ռուսիոյ վրայ , եւ այն
ուրեմ դիմելն եւ ժեշտ յաջողութեամբ :

Բացարձակապէս հարկաւոր է , ուրեմն , մեծ հարուած

մը տալ Ռուսին ծովային եւ ցամաքային զօրութեանցը . եւ եթէ այս տարի չընենք այս բանը, դժուարութիւնը պիտի աւելնայ, եւ Անդղիոյ ու Գաղղիոյ վարկը անհնարին կերպով պիտի կոտորի : Հարուածը զարնելու յարմարագոյն տեղերն են, Վրաստանէն, Կովկասէն, Խրիմէն Ռուսի հողերը դրաւել :

Վրաստանէն եւ Կովկասէն Ռուսը վանելով՝ Տաճկին եւ Ձերքեղաց ձգելու ենք, եւ ամէն ջանք ընելու ենք՝ որ Ասիոյ մէջ տաճկին բանակը զօրանայ, անոնց վրայ Եւրոպացի պաշտօնակալներ դնելով, որպէս զի պատերազմելու յարմար եւ յանակնները չանցած Վրաստանի Ռուսները վռնտուին :

Հիմակու հիմայ անգղիացի եւ գաղղիացի զօրքերը Սմարփաշայի հետ 'ի միասին Սիւխտրէ պաշարելու են :

Եթէ այս յաջողի, եւ հետեւապէս Խրիմի վրայ գործ ընելու ժամանակ ունենանք, ինչ աղէկ . զի, արդարեւ, ընաւ. Դանուբն անցնելու պիտի չ'ըլլան. գաղղիացի եւ անգղիացի զօրադունդերը, եւ վալաքիայի փաստաւոր դաշտերը պիտի չըման :

Սակայն, կը խոստովանիմ՝ որ եթէ մեր բանակները Խրիմ եւ Սեփաստփօլ նուաճելու զրկուին, Դանուբի ամրոցները առժամանակեայ պահպանելէն բեր անդամ աւելի կարեւոր է . եւ աւելի կ'ընտրեմ՝ որ Սիւխտրէ եւ Դանուբի գիծը թողունք, Սմարփաշա Շումլայի, Վարնայի եւ Անդրիանուպօլսի վրայ իյնայ, մեր դաշնակից բանակն ալ ուղղակի Խրիմի վրայ քալէ :

Ռուսները Դանուբի ամրութիւնները մինչեւ վերջը չ'սլիտի կրնան բռնել, եւ եթէ դէպ 'ի հարաւ քայլենք, հոն պահապան զօրքեր պիտի թողուն : Ուստի որչափ դէպ 'ի հարաւ յառաջ երթան, նոյնչափ նեղը պիտի իյնան, այնչափ ալ պիտի ճնշուին, եւ հետեւապէս պիտի վրիպին, եւ ռուսաց պարտութիւնը հարաւոյ կողմն շատ սոսկալի կ'ըլլայ :

Ռուսաց Դանուբի ամրութիւնները բռնելը վաղանցիկ եւ անհաստատ շահ մը կ'ըլլայ : Իսկ մեզի համար Սեփաստրօլի առումը եւ Ռուս նաւատորմը Սեւ Ծովու մէջ դրաւելը մընայուն եւ թանկագին օդուտներ են : Այսպիսի յաջողութեամբ պատերազմի բաղդին վրայ միեւ ու ծանր կշիռ պիտի դնէ, եւ հարկաւորապէս բանակցութեամբ խաղաղութիւն ձեռք բերելը շուտ պիտի ըլլայ : Եթէ Ռուսի նաւատորմը՝ Սեւ Ծո-

փու վրայ վատթարացունենք կամ վրաւենք՝ մեր ալ նաւակաւն ծախքերը կը քիչնան, եւ այնուհետեւ Խրիմ եւ Սեւաստոփոլի ձեռքին Սեւ Ծովու վրայ Ռուսիոյ նաւակաւն դրից ժաօն մեր ուղած կերպովը հաշտութեան պայմանները կրնանք յաջողցունել :

Ռուսները այսօր Խրիմի մէջ 40,000 էն աւելի մարդ չեն կրնար ունենալ, բայց դիցուք թէ ունին . եթէ 25,000 անդ վիադի եւ 35,000 դադլիացի Սեւաստոփոլի ծովուն հիւսիսաւին խորշը իջնեն, անտարակոյս նաւահանդատին հիւսիսային բարձանց տիրապետելով՝ անկէ պիտի տիրենք նաւահանդատին, նաւատորմին եւ քաղաքին :

Այս ձեռնարկութիւնը արդեւք չըլլար այս տարի Անաբա եւ Բօթի ալ առնելու . եթէ արգելք ալ ելլէ՝ Սեւաստոբոլը եւ Չերքեզլիստանի ամրութիւնները կապտելնիս անհամեմատ աւելի է քան դամնիայն : Եթէ Սեւաստոբոլն առնենք եւ Ռուսաց նաւատորմովը դրաւենք կամ վատթարենք, ասոնք պահող զօրադնդերն ալ անձնատուր պիտի ըլլան, կամ Խրիմը անձնատուութեամբ պիտի թողուն . այս երկուքէն ո՞րն ալ ըլլայ, դաշնակից բանակներու համար պայծառ յաջողութիւն է : Եթէ Սեւաստոբոլի յաղթենք, Անաբա եւ Բօթի առնելն ալ ինքրէն կուգայ կը յաջողի :

Բայց եթէ Սեւաստոբոլի վրայ յարձակելը դալիք տարւոյ ձգենք, Ռուսիոյ կառավարութիւնը ժամանակ կուենայ նոյն տեղը զօրացունել եւ պահապան դուռները շտցունել, մինք ալ վերջէն շատ դժուարաւ պիտի կրնանք ընել այս տարի ընելիքնիս :

Նիկողայոս կայսրը աշնան, ձմեռն եւ դարնան ժամանակները պատերազմի մէջ կորուսածներուն տեղը նորեր պիտի կրթէ եւ հանէ մեր դէմ . նորադործ եւ նորակազմ բանակները պիտի ելլեն դիմացինս՝ փոխանակ ամբան վատխառնակ եւ պարտասեալ զօրադնդաց : Այլ եւ մեր բանակները՝ որ այժմ աշխոյժ, կորովի եւ ծարաւի են պատերազմի, եթէ մինչեւ յառաջիկայ դարուն պարապ սպասեն, կը նուաղին, կը թուլնան, նենդութիւն, նախանձ եւ վեճ վրայ դալով կը ցրտանան առաջին բարկութենէ, եւ հասարակաց կարծիքները՝ որ այսօր թէ Սնդգիլոյ եւ թէ Գաղղիոյ մէջ զօրականին քաջաւերութիւն են, թերեւս արդիւնդ մը չտեսնելով

փոխուին :

Ուրեմն , Գաղղիոյ կառավարութիւնը պէտք է՝ որ թուրքիոյ դորձակից զօրաբանակն արտօրնօք կատարելագործէ , մենք ալ անոր հետ Սեւլաստորդի վրայ յարձակելու ամէն բան կարդի դնենք :

Չեմ յուսար՝ թէ Պալմիկ ծովի մէջ կարեւոր բան մը պիտի կրնանք ընել , իսկ շատ պատճառ ունինք հաւատարմ թէ Սեւ — Ծովու մէջ պիտի կրնանք նշանաւոր բան մը չել :

Եմ առ ձեզ անկեղծութեամբ ,

ԱԱԼՄԵՐՍԹԸՆ

Պատերազմական դործոց պաշտօնէին ալ նոյն նիւթոյ վրայ դրեց հետեւեալ կերպով .

Պրօքէթ 10 Յունիս 1854

Երէկ Խորհրդարանի մէջ ըսիք ինձ՝ թէ յառաջիկայ ժողովէն յառաջ ճամբու դրուելիք թղթատարով Ռակլա գրեկիքներուդ վրայ խօսելիք ունիք . բայց որովհետեւ ես Խորհրդարանէն կանուխ մեկնեցայ երկաթուղւոյն հասնելու համար՝ ուստի դրով իմ կարծիքս ձեզի կը դրկեմ :

Ես կը կարծեմ՝ թէ դաշնակից բանակը Պուլլարիա տարհել եւ Դանուբի եզերքները դորձ ընել տալ՝ ժամանակ կորսնցնել մարդ եւ ստակ վատնել եւ պաշտօնական ու ազդարին վարկ վնասցունել է :

Այդ կողմերը ինչ որ ալ ընենք բնաւ պատերազմին վրայ վնասական արդիւնք մը ձեռք չպիտի կրնանք բերել , եւ ոչ ալ հաշանցուցիչ ապագայ ապահովութիւն մը շահել՝ որ յուսալին էր Գաղղիոյ հետ դաշնաւոր ըլլալէս : Մինչեւ իսկ եթէ Ռումաները փրօթ դեախն միւս կողմը փախցունենք , Գաղղիացոց ըսածին պէս Զուրէ Դէմ Կաշմ պէտէ ըլլալու , այն է այսչափ վաղանցիկ չափ պիտի ունենանք , որ անկէ զատուելնուս պէս պիտի կորսուի : Թուրքաց Դանուբի հիւսիսակողմը յառաջ երթալն խելացութիւն չեմ սեպեր : Զպիտի

կրնան ատոնք Ղանուբի դժին, որչափ կարեւորն է, փակչել, Օմէր ֆաշայ շատ իրաւունք ունէր Ղանուբ եւ Սիլիստրէ այսչափ երկար ատեն բռնելու. եթէ Շուվա, Վարնա եւ մինչեւ իոկ Անդրիանուպօլիս քաշուէր, գարձեալ դէշ պիտի չըլլար: Իէսլ 'ի հարաւ քալելը Ռուսաց համար աղէկ չէ եւ տաճկաց գիրքը ծանրակշիւ կըլլայ:

Ռուսը կանչելու մէկ հատիկ հնարքը յարձակողական եւ ոչ թէ պաշտպանողական գործողութիւններով հարաւոյ մէջ նեղը ձգելն է: Մենք եւ Գաղղիացիք դէսլ 'ի Խրիմ քալելու եւ անմիջապէս Սեւասթոփօլ առնելու ենք: Վաթմուռն հաղար Գաղղիացի եւ Անդրիացի զօրական եւ պատերազմիկ համա գործ նաւեր վեց շաբաթ չ'անցած յոյս դնեմ' թէ այս նպատակին պիտի հասնին, եւ եթէ Վրաստանի եւ Չերքէզիստանի մէջ նմանօրինակ գործեր յաջողին, տարակոյս չկայ՝ որ ուրախալի ծնունդ մը եւ երանելի կաղանդ մը պիտի ընենք այս տարի. (A Merry Christmas and a happy New Year):

Բնաւ վտանգ չկայ՝ թէ մի գուցէ Ռուսք Լ. Պօլիս դան լռեն. Տաճիկները կրնան արդելու. եւ եթէ ասոնք չկրնան՝ իրաց պարագայն կը բերէ՝ որ Աւստրիացին ինքնին դիմադարձ ելլէ: Աւստրացւոյն խաղը, սովորաբար, միշտ խեղճ բան կըլլայ: Սա երբոր կարծեց՝ թէ Ռուսք կրնան յառաջ քալել եւ երեւակայեց ցնորամտելով՝ թէ Անդրիացիք պէտք ունին խթուելու, խրոխտաց Ռուսիոյ դէմ գործելու յայտարարութիւն հանել: Բայց երբոր տեսաւ՝ որ մեր զօրքերը յանկարծ Վարնա ելան, ձայնը փոխեց, եւ Քըլարէնտընի երեկուան հեռադրին նայելով հիմայ կըսէ եղեր՝ թէ ինք Ղանուբի իշխանութեանց մէջ պիտի չմտնէ, եւ թող Անդրիացին, Գաղղիացին եւ Թուրքք վտարեն անկէ Ռուսները: Մեզ այնչափ ապուշ թող չը կարծէ՝ որ մինչեւ իւր գործն ալ յանդէսս հոգանք: Աւստրիացին գործի վրայ հանելու մէկ հատիկ հնարքը մեր զօրքերը Խրիմ զրկելն է: Ահա կարծիքս:

Նմ առ ձեզ անկեղծութեամբ.

ԲԱԼՄԵՐՍԹԸ

Յունիս 20 ին Նիս քաաթըը Դուքսը Լորտ Ռակկանին

հրաման զրկեց՝ որ անմիջապէս Սեւվաստորօլի վրայ քալէ : Սեպտեմբեր 14ին անդղիացւոց և դաղղիացւոց բանակները խորիմ ելան և քանի մ'օրէն Ալմայի պատերազմին մէջ շահեցան յաղթութիւնը : Հոկտեմբեր 3ին լուր եկաւ թէ Սեւվաստորօլը գրաւուեր է : Բնան և չորս ժամ ամէն մարդ առ հասարակ հաւատաց այս լըրոյն : Գաղղիացւոց կայսրը մինչև իսկ իւր Հելլօթի մէջ եղած բանակին ծանուցումն ալ զրկեց :

Այս յաջողութեան համբաւին վրայ Պ. Կլատսթըն փութաց յայտնել՝ թէ Լորտ Բալմերսթըն յարձակման առարկայն խորիմ որոշելով շատ լաւ խորհեր է : Հոկտեմբեր 4ին այսպէս կը գրէ .

Խորիմի մէջ ունեցած մեծամեծ արկածից համար այս թղթովս ձեզի, որ արժանի էք, շնորհակալութիւնս (կը յայտնեմ) : Թէպէտ եւ անգղային մեծամեծ յաջողութեանց յոյսը հարկաւ ամենքս ալ կը զուարթացունէ, եւ համօրէն ազգը շնորհակալ կրնէ վերին իշխանութեան, սակայն, նայելով այս արդիւնքները շահեցնող գործիներուն վրայ՝ չեմ կրնար շնորոգել իմ առ ձեզ շնորհակալութիւնս, զոր յառաջն իսկ մասուցի ձեզ ընդդէմ ներհակ թելադրութեանց պատերազմական հարուածը թշնամւոյն սրտին եւ պատերազմին կեղբոսին, Սեւվաստորօլի, վրայ կետադրել ուղեկնուդ համար :

Վերջէն հասկցունեցաւ թէ սուտ է եղեր յաջողութիւնը խորիմի մէջ, և հասարակութեան պատերազմի համար ունեցած առջի դժգոհութիւնը աւելցաւ՝ երբոր իմացունեցաւ թէ Սեւվաստորօլ չէ առնուեր : Ժօն Ուըսլիի գէմ գայրացաւ ժողովուրդը, սա ալ պարտաւորեցաւ ընդհանուր զգացման գործիք ըլլալ, և Լորտ Բալմերսթընը ցուցնել իբրեւ ժամանակի ամենէն յարմար մարդը :

Լորտ Ժօն առաջին պաշտօնէին գրած իւր մէկ նա-

մակովը՝ պատերազմի պաշտօնէութեան վրայ փոփոխու-
թիւն ընել առաջարկեց, և ցցուց՝ թէ — հարկ է որ
այս պաշտօնի վրայ այնպիսի մարդ դրուի՝ որ զինուո-
րական փորձառութեամբ արիասրտութեամբ և հասա-
րակաց խորհրդարանին վրայ վստակած ազդեցութեամբ
ըր պատերազմի այս մեծ գործը կարող ըլլայ իշխանա-
բար և յաջողութեամբ ՚ի դուռն տանել։ Մէկ մարդ մը
միայն կայ կառավարութեան մէջ այս ամէն հանդա-
մանքներն ունեցող, լորտ Բալմերսթընը՝ որուն պէտք
է յանձնել պատերազմի պաշտօնէութիւնը խորհրդարա-
նին նստէն յառաջ — ։ լորտ Սպերտին, այս փոփոխու-
թիւնը թագուհւոյն առաջարկել վարանեցաւ, արդա-
րութեամբ սլատճառ ցուցնելով՝ թէ թէպէտ և
փոփոխութիւնը աւելի աղէկ կրնայ ըլլալ, սակայն ՚իւ-
քասթըրը յուքսը իրեն պարտքերը այնչափ անպատիւ
կամ անյաջողակ կատարած չէ՝ որ հրաժարականն առ-
նուն արդարացի ըլլայ :

Հասարակաց կարծիքէն հետեւած եղելութիւնները
լորտ Սպերտինի կառավարութիւնը կործանեցին, որ
թէպէտ և պատերազմ հրատարակեց՝ սակայն ամբաս-
տանուեցաւ Պ. Ուսպուքի դիտողութեամբ թէ արժա-
նապէս չը վարէր. լորտ Բալմերսթըն՝ որ այս ամէն ճշգ-
նաժամերուն մէջ հասարակաց վստահութեանն արժա-
նի եղած էր իւր նշանաւոր և հեռատես քաղաքագի-
տութեամբը, 1855 Վետր. 15 ին առաջին պաշտօնեայ
անուանեցաւ ։

Բանի մ'ամիս վերջը Սեփաստորջ առնուեցաւ,
հաշուութիւնը կնքուեցաւ, և Եւրոպայի լիազօր պաշ-
տօնեայք փարիզ ժողովեցան ։

Վ Ո Ս Փ Ո Ր Ի

Ա Ն Ք Ղ Ն Ե Ր Ը

(Շարունակութիւն. Տէ՛ս Երէ՛ս 348)

Դ.

Կրկին ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆ

Մեր նկարագրած տեսարաններէն գրեթէ մէկ աւ
միս վերջը՝ արագընթաց երիւարի վրայ նստած սուր
հանդակ մը՝ Գարա—Եռլուքի մահուան լուրը Ուղուն
—Հասանի բերաւ, որոյ աղգականն ըլլալով՝ Գարա—
Սիւլիւքիւ կոչուած ցեղին բնակած երկիրները իբրեւ
ժառանգութիւն Ուղուն—Հասանի պիտի անցնէին :

Երբ այն թուականէն շատ առաջ՝ յորում՝ այս դէպ
քերը տեղի կունենային, Մուրատ Բ. Գարամանի իշխա
նաց ցեղը նուաճելու ձեռք զարկաւ, երեք թիւրքմէն
Էմիրնիր՝ որք էին Ագ—Գոյունլու ցեղին գլխաւոր Տիգ
րանակերտի Էմիրը, Գարա—Սիւլիւքիւ ցեղին գլխա
ւոր Մարաշի Էմիրը և Ատանայի Էմիրը, յանձն չառին

այս յաղթականին հնազանդել, ժամանակ անցնելով երբ
Թիմուր-լէնկ և Մուրատ Բ. իրարու դէմ պատերազմեցան,
Թաթարաց վայրենի տէրը՝ Սուլթանին կալուածները
Պարսկաստանի կողմը ընդարձակուելէն զարհուրելով՝
Թիւրքմէն իշխանները իրենց կալուածաց մէջ վերահաս-
տատեց և անկախութիւննին ապահովեց։ Այլ աւելին ըրաւ.
պահանջեց՝ որ Սուլթանը այն իշխաններէն միոյն տա-
րեկան տուրք վճարէ՝ Մուրատին և իր յաջորդաց հպար-
տութիւնը ցածցնելու համար։ Սուլթանը խոստացաւ
և վճարեց ալ. բայց վրէժխնդրութեան համար ուզեց՝
որ Տրապիզոնի կայսրները զինքը աւատապետ ճանչնան
և տուրք վճարեն։

Գարա — Եւսուլուքի մահուան լուրը Ուզուն — Հա-
սանի համար խիստ մեծ կարեւորութիւն ունէր. որով
հետև մեռած իշխանին ժառանգորդը ինքն ըլլալով՝
այնուհետև Մէհմէտ Բ. իրեն պիտի հատուցանէր
ձիոց հազար զարդարեալ թամբերու, հազար սանձերու
և հազար պախուցներու տուրքը։ Վերջապէս Ուզուն —
Հասանի համար ահեղ վրէժխնդրութեան մը ժամը կը
հնչէր, որ ինքն իշխան կը կառավարէր Ագ-Գոյունլու ցեղը,
և այս ցեղին հետ պիտի միացունէր նաև Գարա — Սիւլիւ-
քիւ ցեղն ալ. Էշշէրիֆ հօրմէն աւելի ուրախացաւ այս
յաջող բաղդին վրայ, որովհետև կարծեց թէ պիտի կա-
րենայ Աննա Կոմնենոսի հետ ամուսնանալ. և աղաչեց իւր
հօրը՝ որ իր իշխանութեան սահմանները ընդարձակուե-
լուն հանդէսը կատարեն։

Էշշէրիֆ և Ուզուն — Հասան ուզեցին՝ որ այս դէպ-
քին մէջ Թիւրքմէն սովորութեանց պարզութիւնը Ա-
սիոյ Սուլթաններուն շքեղութեանց հետ միացունեն։

Այն ատենները Թիւրքմէնիստան շատ հռչակաւոր
էր. Ռքսոսի հարաւային կողմը հաստատուած ըլլալով՝
Պիւէք քաղաքէն մինչև Կասպից ծովը կը տարածու-
էր. Բարձր լեռներ և երաշտ դաշտեր կը դառնուե-
ին, և հովիտներուն արգասաւորութիւնը կուրկան և

Աթթաք գետերէն էր, որք իրարմէ մէկ վարսախ հեռաւորութեամբ կը հոսին. Այս երկու գետոց եղերքները կը կանգնուէին Թիւրքմէնաց թաղեայ վրանները և ձիերն ալ հոն կ'արածէին: Թիւրքմէնիստան քաղաքի պէս ընդարձակ երկու օտախ ունէր՝ որոց անուններն էին Մար և Շարք: Զօրաց բանակները Ադ—Սադալ կոչուած գլխաւորի մը հրամանատարութեան ներքեւ էին: Երկրին իշխանն ալ կը դատէր և դժուարին խընդրոց մէջ վճիռ կ'արձակէր:

Երբ Ուզուն—Հասանի իշխանութիւնը ընդարձակելուն առթիւ կատարուելիք հանդէսին լուրը տարածուեցաւ, իսկոյն իշխանին հպատակները՝ կուրկանի և Աթթաքի եղերքներէն գունդադունդ եկան ժողովեցան: Ղաշար վրաններով լեցուեցաւ. ճամբայները կը դոցուէին ճանապարհորդաց բազմութիւններէն: Երաժիշտները նուագարաններնին կը հնչեցունէին՝ ճանապարհին երկայնութիւնը կարճեցնելու համար: Կրակ վառելով՝ ոչխարները ամբողջ կը խորովէին և զօրացուցիչ ըմպելեաց տակառները կը դատարկանային:

Յողախաղացութենէ (հէրէ*) որոյ մէջ ամենէ յաջողակը Էշշէրիֆի գտնուեցաւ, և ձիարշաւէ վերջը՝ Ուզուն—Հասան ուղտերը իրարու հետ կուուեցուց:

Երիտասարդ պատերազմիկներուն ըմբշամարտութեան մէջ ալ նորէն ամենէն քայլը Էշշէրիֆի հանդիսացաւ: Ժողովուրդները Էշշէրիֆի բոլորաթիւր ժողովուեցան, և աղաչեցին Ուզուն—Հասանի եւ երիտասարդ իշխանին՝ որ թիւրքմէնիստան Մէհէմմէտ Բ. ի լուծէն ազատելով՝ անկախ ընեն: Էշշէրիֆի արուած գովեստները Ուզուն—Հասանի սիրտը իրաւացի հպարտութեամբ լեցուցին:

Ուզուն—Հասան՝ զինքը շրջապատող իշխանաց պատասխանելու կը վարանէր. իսկ Էշշէրիֆ կրակոտ կերպով աղաղակեց.

—Հայր իմ եւ իշխանք, երկայն ատենէ 'ի վեր վառք վաստկելու առիթ կը փնտռեմ. հրաման տուէք

ինձ որ նպատակս յաշորդունեմ :

Ամենքն ալ ուրախացան երիտասարդին այս խօսքին վրայ :

— Չէի գիտեր փառասէր ըլլալդ, պատասխանեց Ուղուն—Հասան . կ'երևէր՝ թէ բաւական ատենէ 'ի վեր դիմուց փառքը արհամարհած կամ մոռցած ես :

— Կը խօստովանիմ որ այսօր կրնամ մեր բաղդը փոխել : Աննա Կոմսենոս ինձ կնութեան առնուլ կուզեմ, և թերևս Դաւիթ կայսրը փափաքս լեցունէ՝ եթէ զինքը իւր իշխանութեան մէջ ալ աւելի հաստատեմ : Դէպ 'ի Տրապիզոն ըրած ճամբորդութեանս ատեն հասկցայ՝ որ Սուլթանին լուծը Կոմսենոսեանց յաշորդին վրայ կը ծանրանայ : Մէհէմմէտ՝ Պրուսա և Կ. Պօլիս աւերելէն վերջը աչքը Տրապիզոնի վրայ տնկած է . . . : Դաւիթ կ'երկնչի և կը զարհուրի : Սուլթանը չը կրնար հանդուրժել՝ որ իւր կառավարութեան մօտ այնպիսի հըրօր իշխանութիւն մը դռնուի՝ որ Գարամանի հետ միաբանի անկախութիւն ձեռք բերելու համար :

Մէհէմմէտ Բ. ի յարձակման չ'սպասենք . վաղենք յառաջ և նախադարձակը մեք ըլլանք : Թիւրքմէն քաջաց գլուխ կանդնիմք՝ որք մեզնէ պատերազմ՝ կը խնդրեն . Վիէննայի և Ճենովայի ժովային զօրքերը մեղի օգնութեան կանչենք . Պարսկաստանն ալ ոտք հանենք, որուն ընդ հուպ պիտի սպառնայ Մէհէմմէտ : Թիմուր — Լէնկի տեսած զարհուրելի երազը իրականացունենք, և իւր մեռած ձեռքէն ինկած թագաւորական գաւառանը վեր առնենք :

Կրկին յաշորդ առիթ կը ներկայանայ մեր առջև : Ահաւասիկ այն թուականը՝ յորում Տրապիզոնի կայսրը իր տուրքը պիտի վճարէ : Պատգամաւորութիւն մը զըրկեցէք 'ի Կ. Պօլիս, և յանուն ձեր իմացուցէք Մէհէմմէտ Բ. ի որ Գարա — Եուլուքի վճարելիք տուրքերը այսուհետև ձեզի զրկէ, և յանուն մօրեղբօրս՝ որ սա ալ Մէհէմմէտ Բ. ի երկու հազար ոսկի վճարելէ ազատ

ըլլայ :

— Ձեռնարկութիւնը յանդուգն է , պատասխանեց Սւզուկն—Հասան :

— Բոլորովին տղայական է , ըսաւ Սարա :

Սւզուկն—Հասանի մայրը աղքատ խօսքերով յիշեցուց իւր որդւոյն իր ընտանեաց թշուառութիւնները , ցուցուց անոր սոսկալի ողբերգական տեսարաններու յաջորդող խաղաղութիւնը . աղաչեց իշխանին՝ որ սուղ գրնուած խաղաղութիւնը կորսնցնելու չը դիմէ :

— Ինձ մտիկ ըրէ՛ , ըսաւ Սարա իւր որդւոյն , Դաւթի մի՛ վատահիւր . նա սրչափ որ բարկացած և ամէցած ալ է զՄէհէմէտ իրեն աւատապետ ճանչնալուն վրայ , բայց ինքն իրմով բանի մ'ալ պիտի չը ձեռնարկէ իւր դերդաստանը մեծցունելու համար : Կը դողայ իւր քայլերուն տակ այն հողը՝ որոյ վրայէն կը քայլէ : Տղայ մը անգամ կրնայ զանիկա դահլէնկէց ընել : Դաւթի ուժ չունի . ասիկա կ'իմանաս ո՛ր ատեն որ իւր քաղդին համար ինքզինքդ արկածից մէջ գահավիժես :

Անկեղծութեամբ կը սիրեմ՝ դաւթի . 'ի միասին անած և մեծցած եմք . սակայն իմ որդիս եղբորմէս աւելի սիրելի է ինձ . Ընտանեաց հողին ոչ թէ Դաւթի այլ Հեղինէ է . այս կինը վեհանձն , աղնիւ և կուրծամիտ է : Աղաչեց Դաւթի որ Քալօ—Յովհաննէսի արիւնաթաթաւ գահը չը յալիչտակէ . դարձեալ տուալին անգամ Դաւթի ըսողը ինք պիտի ըլլայ՝ թէ դու Մէհէմէտ Բ. ի դէմ պատերազմելու անբաւական ես :

— Մա՛յր իմ , մինակ մենք պիտի չը պատերազմինք Մէհէմէտի դէմ :

— Որդեակ իմ , վիէննայի օգնականութեան վրայ կը վստահիք : Վիէննա երեսի վրայ թողուց կոստանդին՝ երբ Օրպանի թնդանութները Կ. Պօլսոյ պատնէշներուն դէմ որոտացին : Ճենովայի՞ վրայ : Տօրիայի աղջիկը Սելւի մէջ դերի է . . . : Լիսբոսի , Բիօսի և Բիօյի կղզեաց իշխաններուն վրայ . անոնք ալ

տիտղոսներնին՝ ձգեցին և բնաւ ցուկանաւ պիտի չը պատրաստեն : Դուք ձեր ղորութիւնը աչքերնուդ առջև բերելով՝ լաւ մը կշռեցեք . ձեզնէ զատ ուրիշին մի՛ վստահիք :

— Կանաչի խորհուրդ կուտար ինձի, ըսաւ Հասան :

— Հաւատացէ՛ք՝ որ տուած խորհուրդս փառք վաստկելու հետամուտ եղող երիտասարդի մը խորհուրդէն աւելի աղէկ կարժէ : Զգուշացի՛ր, Հասան, մայրական դութս կ'ստիպէ զիս որ զքեզ խրատեմ, կը զարհուրիմ սոսկալի թշուառութիւններէ՝ եթէ Էշշէրիֆի բաղձանաց դիմանիս :

Ուզուն — Հասան վայրկեան մը լռեց . Սարայի իմաստութիւնը աղէկ կը ճանչնար . ուստի չէր ալ կրնար բոլորովին չանսալ անոր խորհրդոց : Ուզուն — Հասանի մտածած ատեն Էշշէրիֆ ընկերացը հետ չափազանց 'եռանդեամբ կը խօսէր, և

— Թիւրքմէնիստան ազա՛տ պիտի ըլլայ, տուրք պիտի չը վճարէ՛, պատերա՛զմ Մէհէմմէտ Բ. ի դէմ ազադակներ լսուեցան ամեն կողմէ :

Ուզուն — Հասան մօրը ձեռքէն բռնելով՝ հարցուց .

— Ժողովրդոց ուղածը կը լսէ՞ք :

— Դիտեմ, պատասխանեց Սարա, որ դուք պատերազմի կը ցանկայք . այլ ես կը զարհուրիմ : Այսպիսի կռուոյ համար բնաւ պատրաստութիւն տեսնուած չէ : Պատերազմ հրատարակելէ առաջ՝ նայեցէ՛ք թէ Սուլթանը ի՛նչ պատասխան կուտայ :

— Լա՛ւ, պատասխանեց իշխանը, Մէհէմմէտի դեռ պան մը պիտի ղրկեմ : Էշշէրիֆի ուսին վրայ յենլով՝ իմ տղաս դեռպան պիտի ղրկեմ, ըսաւ :

Այս լուրը իսկոյն խաժամուժ ամբողին մէջ տարածուեցաւ, և անպատմելի ուրախութեամբ երիտասարդք և ծերք ոգևորեցան և քաջալերուեցան : Պա-

տերազմելու զօրութիւն ունենային չէին վնասուեր ,
այլ մի միայն պատերազմ կուղէին :

Մի քանի օրուան մէջ Էջլէրիֆի և իւր ընկերաց
ճանապարհորդութեան պատրաստութիւնը լմննալով՝
դէպ 'ի Սինօպ ճամբայ ելան , ուրկէց նաւ պիտի հեծ-
նէին :

Նաւարկութիւնը կարճ և դիւրին եղաւ . երբ Կ.
Պօլիս նշմարուեցաւ , Էջլէրիֆ նաւուն յարկին վրայ յո-
տին կանգնած անհամբեր կ'սպասէր՝ որ արեւելեան ըս-
քանչելեաց քաղաքը լաւ մը նշմարէ : Քաղաքը արեւին
մարը մոնելու առնն , իւր բոլոր շքեղութիւններով Էջ-
լէրիֆի աչաց առջև կը ներկայանար :

Ճանապարհորդները հետզհետէ Կ. Պօլսոյ կը մօտե-
նային . զիրենք տանող ցռկանաւին արագութեամբը
կրցան Բիւզանդեան կայսրութեան մայրաքաղաքին ըս-
քանչելիքները լաւ մը դիտել . տեսան նաւահանգիստ-
ները և արուարձանները , կողիներով լեցուն լճի նը-
մանող Մարմարոյի ծովը պատառող անհամար առա-
գաստները դիտելէ ամենեւին չէին ձանձրանար , Նաւե-
րը , ցռկանաւերն և նաւակները շարունակ մէկ եզրէն
միւսը կը տանէին վաճառքներ և երթևեկողներ , զորս
Յունաստանի ներքին և արաքին վաճառականութիւ-
նը Եւրոպա , Ասիա և Ալիըրկէ կը փոխադրէր : Քաղա-
քական և զինուորական կեանքը Միջագետքէն , Սսո-
րեստանէն և Անատօլուէն հեռացած՝ եկած Կ. Պօլսոյ
մէջ կեդրոնացած էր :

Կ. Պօլիս իւր դիրքով աշխարհի թագուհին ըլլալու
սահմանուած էր : Աստուած զայն երեք ծովով շափիւ-
ղեայ գօտուոյ նման պատելէ վերջը՝ իւր տէրերն ալ
մարդկային հնարքով գեղեցկացուցած էին :

Էջլէրիֆ Կ. Պօլսոյ վրայ զարմանալով՝ մտքէն կ'ան-
ցունէր՝ թէ Մէհմէտ Բ. անոր գեղեցկութեան հա-
մար գրաւած էր զայն : Ութն հարիւր մեհաստաննե-
րուն զանդակատունները , մինչև երկինք բարձրացած

Պաքէրնի պալատաց գմբէթը, Բանթաբախյօնի աշտա-
րակները, Այա — Սօֆիայի գմբէթը, Կենդրոնի անթիւ
կամարները, Պրոպոնտոսի վրայ Յուլիոսի և Թէոդոսի շի-
նած նաւահանդիսաներուն հոյակապ թուաբերը, ամ-
փիթէատրօնի կամարները և Պիւքօլեանի պալատին մար-
մարիօնեայ պատերը զարմացուցին ապշեցուցին զԷջեքիֆ:

Կ. Պօլսոյ ցամաքը ելնելուն պէս՝ երիտասարդ իշ-
խանն ուղեց Մէհէմմէտ Բ. ի այցելութիւն մ' ընել:

Սուլթանը կը սիրէր իւր արքունեաց մեծասպաս վա-
ռաւորութիւնը ցուցնել, եւ ուղեց որ թիւրքմէն երի-
տասարդը իւր զօրութեան եւ շքեղութեան վրայ մեծ
զաղախար մը ստանայ: Այն պալատին մէջ ընդունեց
Էջեքիֆը՝ զոր նոր շինել տուած էր, եւ պատերը ա-
նուշահոտ եղեւին ծառերէ էին: Այս պալատը, կար-
ծեա՝ թէ վրանի գեղեցկութիւն եւ վայելչութիւն ու-
նէր, ամեն կողմէն օդ եւ լոյս կը թափանցէին հոն.
սանդուղքները ծաղկօք ծածկուած էին, Պալատին բո-
լոր շքեղութիւնը ամբողջապէս երեցաւ երբ Էջեքիֆ
պալատին դռնէն ներս մտաւ:

Իշխանն և իւր բարեկամները երկու կարդի բամ-
նուած եէնիչերիներու մէջէ անցան. սրահներն և գո-
ւթները, երկտասարդ մանկլաւիկներով լեցուն էին:
Վերջապէս այն սրահին խօրը՝ ուր կը գտնուէր Մէհէմ-
մէտ Բ. — եէնիչերիներէն զատ՝ որք չքեղ համադ-
դեստներ հագած էին, ոտքի վրայ կեցած էր՝ հան-
դարտ և անշարժ, Գափու — աղաքն (սպիտակ ներքի-
նեաց դիւսաւորը), որ մանկլաւիկներուն խնամակալու-
թեան պաշտօնն ունի. միանգամայն տպաբօշակիր և
գանձապահ ալ է: Գափու — աղաքն հեռի չէին ար-
քունի սենեկապետը կամ խաս — օթա — աղաքն, զինակիրը
կամ Կլահարը, և Չուխարար — աղաքն: Վէզիրներն և
իւլեմաները Մէհէմմէտ Բ. ի անձին շքեղ փառաւորու-
թիւնը ցուցնելու՝ սահմանեալ պատկառելի ժողովները
կը կազմէին:

Սուլթանը յաղթանդամ էր, արևնային բնութիւն ունէր, և բարկութիւնը իւր արեան հետ երակացը մէջ կ'եռար : Սուլթան և ցուլի պէս կարճ և դեղերաւոր պարանոց ունէր . ճակատը լայն և սպիտակ . իւր բոլորչի դուրս ցցուած և կայտառ աչքերը սաստիկ բարկութիւն կ'արձակէին կամ քաղցրութեամբ կը լեցուէին : յօնքերը աչքին վրայ բարձր և կոր կը բարձրանային, բերանը կարմիր էր, մօրուքը սև և խիտ, քիթը կոր և մինչև շրթունքները երկնցած :

Մէհէմմէտ Բ. իր կերպարանքը վեհ երեցունել կուգէր հանդերձի շքեղութեամբ : Իւրաքանչիւր սպարօշ կը փաթտէր գլուխը, բայց ոսկւով և շքեղ դարգմանակներով զարդարուած : Իւր զէնքերը պատուական քարերով կը փոշմոզէին, ասիկան ալ սպիտակ աքսի մորթով դրուադեալ էր :

Երբ Մէհէմմէտ Բ. Ղէշէրիֆ տեսաւ՝ որ երկտասարդութեան հետ միանդամայն գեղեցկութիւն ալ ունէր, քաղցր հայեցումաւ մ'առաւ : Բայց երբ երկտասարդը ձայնը բարձրացնելով՝ պահանջեց՝ որ իւր մօրեղբայրը Դաւիթ Կոմնենոս, Տրապիզոնի կայսրը երկու հազար ոսկոյ տարեկան տուրքէն աղատ ըլլայ, թագաւորը սաստիկ զայրացաւ և ձեռքը դաշոյնին տարաւ :

Եշէրիֆ Մէհէմմէտի կատաղի բարկութիւնը չընըմարել ձեանալով՝ խօսքը շարունակեց .

— Դարձեալ, աղնիւ Սուլթան, Գարա — Էուլուքի մահը ձեզի իմացնելու պաշտօնն ունիմ, որոյ միակ ժառանգորդն է հայրս Ուզուն — Հասան :

— Գու գերդաստանիդ յաջողութեան և երջանկութեան վրայ կուրախանամ, ըսաւ Մէհէմմէտ, և կ'ըստպատեմ որ պատգամաւորութեանդ բուն նպատակը բացատրես ինձի :

— Գու Բարձրութիւնդ, պատասխանեց Եշէրիֆ, Գարա — Սիւլլիւքլի ցեղին զինուորն եղող Գարա —

եւելուքի ձեռք հաղար զարդարեալ թամբերու, սանձերու և պախուցներու տարեկան տուրք մը կը վճարէր : Եւելուքի մահուամբ հայրն անոր ինչքերուն ժառանգորդն եղաւ . ահա քեզի կը հարցունեմ թէ ճշգիւ պիտի հատուցանե՞ս այն տուրքը . Ուզուն — Հասանի՝ որուն այժմ՝ սլարտապան ես :

Մէհէմմէտի աչքերէն կրակ ցայտեցան, բազուկը սպիտակ ներքինեաց գլխաւորին կողմը տարածուեցաւ . անսակ մը մռնչիւն արձակեց . սակայն երկտասարդ իշխանը իրեն ինչ վտանգ գալը իմանալէ աւաջ, Սուլթանը իւր սովորական հանդարտութիւնը գտաւ և քաղցրը ձայնով Էշշէրիֆի պատասխանեց .

— Գնա՛ խաղաղութեամբ, առաջիկայ գարունէն առաջ՝ ես անձամբ պիտի բերեմ հօրդ իմ պարտքս :

Յետոյ Մէհէմմէտ՝ հաւատարիմ տաճկական հիւրասիրութեան, հրամայեց՝ որ երեկոյեան խնջոյից համար ամեն բան սլատրաստուի : Երգիչները, երաժիշտներն և ամեն տեսակ կաքաւիչներ իրենց ճարտարութեամբ մրցեցան իրարու հետ՝ Ուզուն — Հասանի որդին զբօսցնելու համար . Մէհէմմէտ ալ գլխաւոր մտերմութիւն ցուցուց անոր : Էշշէրիֆ՝ այս հիւրասիրութեանէն ապահովեալ, սիրտը ուրախութեամբ և հպարտութեամբ լեցուած, կարծեց՝ թէ ալ բողբոջին Տրապիզոնի կայսրութիւնը աղաւթեց և թիւրքմէնիստանի մեծութիւնը հիմնեց :

Էշշէրիֆի մեկնելուն օրը, Մէհէմմէտի առաջին պաշտօնեայն՝ որ մինակ ինք գուշակած էր իւր տիրոջ զաւտի յսպատակը, հարցուց Մէհէմմէտի՝ թէ արդեօք իրեն՝ Ուզուն — Հասանի սրբւոյն ցցուցած մտերմական ցոյցերը կրնան արգիլել շէնքը՝ իր միտքը դրած խորհուրդները յաշոդելէն :

— Լռէ՛, ըսաւ Մէհէմմէտ պաշտօնէին, եթէ մօրուքիս մէկ մազը գաղտնիքս իմանայր՝ կը խլէի զայն :

Դարձանակէ :

ՀԱՆԴԵՍ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ

ՊԱՐԳԵԻՍԱԲԱՇԻՈՒԹԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻՈՅ

ՍՐԲՈՑ

ՂԵԻՈՆԳԵԱՆՑ

ԳԻՇԵՐՈԹԵԱՅ

ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

ՍՈՒՐԲ ՎԱՆԱՅՍ

Ս. վանայոյ վարժարանին երրորդ շրջանի հարցա-
քննութեան հանդէսը սկսաւ Յունիս ամսոյ քսան եւ
հնգին , յորում կը նախադահէր Սրբազան վանահայրն ,
ներկայութեամբ ոմանց ղեկուն քննչաց :

Աշակերտը գասական վեց կարգի կը բաժնուէին եւ
խրաքանչիւր կարգ մի ըստ միջէ՝ իւր յատուկ ուս-
մանց մէջ կարգաւորեալ կերպիւ վորձուելով ըստ բա-
ւականի յաջող հանդիսացան , եւ իրենց դահունակու-
թեան արժանի յառաջադիմութեամբը ցոյց տուին՝ որ
եղած խնամքներն ապարդիւն մնացած չէին :

Քննութեան առարկայներն էին .

Կրօնագիտութիւն , Հայերէն , Գաղղիերէն , Տաճ-
կերէն , Փիլիսոփայութիւն , Թուաբանութիւն , Գրա-
հաշիւ , Պատմութիւն , Տօմարակալութիւն , Աշխարհա-
գրութիւն , Առողջարանութիւն եւ Գծադրութիւն :

Մասնաւորապէս գովութեան արժանի էին ոմանք
յուսումնասէր աշակերտաց , որք իւրեանց աւանդուած

կանոնական դասերէն դուրս 'ի բերան ուսած էին նաեւ
Հայ եւ օտար ազգաց նշանաւոր հեղինակներու ընտիր
գործեր :

Վննութիւնն աւարտեցաւ 'ի տասն Յուլիս ամսոյ .
երկրորդ օրը ` որ էր տօն այլակերպութեան փրկչին ,
վեհարանի մեծ սրահին մէջ աշակերտաց միջանակա-
բաշխութեան հանդէսն ալ կատարուեցաւ նախագահու-
թեամբ Գեր . Սրբազան Հօր : Հրաւիրեալ հանդիսա-
կանաց մէջ կը գտնուէին Գեր . Տ . Սմբերտիոս եւ Կո-
րիւն վարդապետներն ալ , որ միաբանութիւնը քաջա-
լերելու զգացմամբ եկած էին 'ի Ս . վանս , եւ թէ՛ քրն-
նութեան եւ թէ՛ պարգևաբաշխութեան հանդէսին ներ-
կայ գտնուեցան :

Վարժարանի Տնօրէն Գեր . Ներսէս վարդապետ հան-
դէսը բացաւ հակիրճ ատենաբանութեամբ մը՝ որով
վարժարանին ներկայ կացութիւնն ու վիճակը բացա-
տրելով , նկարագրեց նաեւ նորա բարոյական զգալի յա-
ռաջագիւտութիւնն ու զարգացումն , եւ յոյս տուաւ թէ
վարժարանն քիչ ժամանակէն կարող պիտի ըլլայ սոյն
կանոնաւոր ընթացքով մեծամեծ արդիւնքներ առաջ
բերել , եւ ծնողաց , ազգին եւ եկեղեցւոյ ակնկալու-
թիւնները պտակել . ի պատասխանի Տնօրէնին խօսից
նախագահ Ս . Հայրը սկսաւ բարձր ոճով , միանդամայն
եւ ամեն հասակի դիւրալուր եղանակաւ ճառել թէ
ի՞նչ է մարդուս վախճանը , թէ ի՞նչ բնական օրէնքով
մարդիկ պէտք է դէպ 'ի կատարելագործութիւն դի-
մեն եւ թէ ի՞նչ մեծամեծ օգուտներ կրնձեռեն գիտու-
թիւնը մարդկութեան թէ՛ բարոյապէս եւ թէ՛ նիւթա-
պէս . համոզիւր բանիւք իմաստավորեց թէ գիտութիւն
ստանալ , նոյն իսկ զիջտուած ստանալ ըսել է , եւ յորդո-
րեց աշակերտները գիտութեան ասպարէզին մէջ օր րոտ
օրէ բարձր 'ի գլուխ հանդիսանալ ստանց իմաստականերու
յատուկ սնապարծութեան եւ դանդաղութեան , եւ ըլ-
լալ փառք եւ պարծանք հայրենեաց , իմաստուն կրր .

խուժեամբ և առաքինի քաղաքախրութեամբ : Ապա իր բարձր դահունակութիւնն յայտնեց վարժարանին տեսչութեան և պաշտօնէից և բոլոր ազգային վարժարանաց համար ջերմադին բարեմաղթութիւններ ընելով օրհնեց իւր սիրապուն սանունքն և խնդրեց՝ որ երկինք պսակէ նոցա ջանքն ու աշխատութիւնը :

Գերապատիւ Սրբազան Հօր խօսած սոյն պերճախօս և շնորհալից ճառին յաջորդեցին աշակերտաց կողմանէ երախտադիտական ջերմ զգացմամբք ի շնորհակալութեան ուղերձներ :

Հայերէն խօսեցան .

ՅԱԿՈԲՈՍ ՍՐԱՊԵԱՆ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՅԱԿՈԲՈՍԵԱՆ

Պաղլիերէն խօսեցաւ .

ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԻՊԻԵԱՆ

Տաճկերէն խօսեցաւ .

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

Սոյն դուռածոց ընթերցմանէն յետոյ , որ մերթ ընդ մերթ կ'ընդհատէր գեղեցիկ երգերով , յոսն կանգնեցաւ Գեր Սմբողիտ Ծ. վարդապետ սուրբ Հայրն և բեմական ուժգին և ազդողական բարբառով , նախ շրնորհակալութիւն յայտնեց աշակերտաց , որ չէին մտցած իւրեանց ճառից մէջ Ուրբինեան երկսեռ վարժարանին համար ալ յաջողութիւն և յարատեւութիւն մաղթելու . դալից նոցա յառաջադիմութիւնն ու հայրենասիրական ջերմ զգացումն , պատու Ս. վանահօր և մխարանութեան երկանց . խրախուսեց զանոնք որ միշտ նոյն ազգային ոգւով և եռանդեամբ դարդանան և իւր համակրութիւնն , աղօթքն ու օրհնութիւնը նուիրելով Դևանդեան սանույ՝ վերջացուց իւր սրտադրաւ խօսքերն , որ եռանդազին ծափահարութեամբք ընդունուեցան բոլոր ներկայ հանդիսականաց և աշակերտաց՝ կողմանէ :

Ի վերջոյ իւրաքանչիւր աշակերտաց , իւրեանց յա-

տուկ յառաջադիմութեան աստիճանին համեմատ պար-
պեներ բաշխուեցան ձեռամբ պատուաւոր հանդիսա-
կանաց և Սրբազան վանահօր՝ որ իւր հայրական վերջին
քաղցր օրհնութեամբն օրհնելով իւր որդիքն, հանդէսը
վերջացուց ։

Աշակերտք արդէն մեկնեցան Վարժարանէս տաճով
չափ միջոց արձակուրդ ընելու, որ պիտի տեսէ մինչև
ի 15 օգոստոս տանայ :

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Վանադոս Գիշերօթեայ Վարժարանի արձակուրդը կը լրանայ առաջիկայ օգոստոս ամսոյ 15 ին ։ Արդ ներկայ յայտարարութեամբս կը ծանուցանեմք ուսումնասէր ծնողաց՝ որ եթէ կրկին իրենց զաւակաց դաստիարակութեան հոգը մեր տեսչութեան պիտի յանձնեն՝ թո՛ղ բարեհաճին օգոս. 17—18 ըդ. օրերու առաւօտեան կառավարմբն աշակերտները 'ի Հայտար Փաշա երկաթուղոյ կայարանը բերել, ուր մեր կողմանէ մարդ պիտի լապատէ զանոնք փոխադրելու համար ։

Պ Ա Տ Կ Ե Ր**ՀԱՆԴԻՍԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ**

Ե Ր

ՊԱՐԳԵԻԱԲԱՇԽՈՒԹԵԱՆ**ԵՐՐՈՐԴ ՏՄԻՈՅ****ԳԻՇԵՐՈԹԵԱՅ****ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ****ՍՐԲՈՑ****Ղ Ե Ի Ո Ն Դ Ե Ա Ն Ց****Ի ՎԱՆՍ****ՋԱՐԻԱՓԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ****ԲԱՐԲ ՎԱՐՔ****ԼԵԻՈՆ Ս. ԱՍԼԱՆԵԱՆ****ՍԱՐԳԻՍ Յ. ԵՐԱՄԵԱՆ****ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԼԱՂԱՆԵԱՆ****Զ. ԿԱՐԴ****ԿՐՈՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ****ՅարուԹիւն Մեղծոնեան****Քաջ****Յակոբոս Սրապեան****Քաջ****Մարտիրոս Թորոսեան****Լաւ****Ջարէհ Մալեան****Լաւ****Խաչատուր Նիկողայոսեան****Լաւ****Պետրոս Մխիկեան****Մեղակ****1876 ՅՈՒԼԻՍ . ՏԵՏԵ Է .****55**

Գարեգին Տ. վրժանեսեան
Սիմոն Բովակիմեան

Տկար
Տկար

ՓԻԼԻՍՈՓՈՅՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԳԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յարութիւն Մելքօնեան	Բաջ
Մարտիրոս Թորոսեան	Բաջ
Յակոբոս Սրապեան	Բաջ
Խաչատուր Նիկողայոսեան	Լաւ
Զարեհ Մալեան	Միջակ
Սիմոն Բովակիմեան	Տկար
Գարեգին Տ. վրժանեսեան	Տկար
Պետրոս Մխիկեան	Տկար

ՃԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յարութիւն Մելքօնեան	Բաջ
Մարտիրոս Թորոսեան	Բաջ
Յակոբոս Սրապեան	Բաջ
Զարեհ Մալեան	Բաջ
Խաչատուր Նիկողայոսեան	Լաւ
Սիմոն Բովակիմեան	Տկար
Պետրոս Մխիկեան	Տկար
Գարեգին Տ. վրժանեսեան	Տկար

ԳՐԱՀԱՇԻԻ

Մարտիրոս Թորոսեան	Լաւ
Յակոբոս Սրապեան	Լաւ
Զարեհ Մալեան	Լաւ
Խաչատուր Նիկողայոսեան	Լաւ
Յարութիւն Մելքօնեան	Միջակ
Գարեգին Տ. վրժանեսեան	Տկար

ՏՕՄԱՐԱՅԱԼՈՒԹԻՒՆ

Մարտիրոս Թորոսեան	Բաջ
Յակոբոս Սրապեան	Բաջ
Զարեհ Մալեան	Բաջ
Դարեգին Տ. Վրթանեսեան	Լաւ
Յարութիւն Մեղքօնեան	Միջակ
Խաչատուր Նիկողոսեան	Միջակ

ԸՆԴ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄ. ՅՈՒՆԱՅ

Մարտիրոս Թորոսեան	Բաջ
Յակոբոս Սրապեան	Բաջ
Յարութիւն Մեղքօնեան	Լաւ
Սիմօն Յովակիմեան	Լաւ
Զարեհ Մալեան	Լաւ
Խաչատուր Նիկողոսեան	Լաւ
Պետրոս Մխիկեան	Միջակ
Դարեգին Տ. Վրթանեսեան	Տկար

ԱԶԻԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մարտիրոս Թորոսեան	Բաջ
Յակոբոս Սրապեան	Բաջ
Զարեհ Մալեան	Բաջ
Խաչատուր Նիկողոսեան	Միջակ
Յարութիւն Մեղքօնեան	Տկար
Դարեգին Տ. Վրթանեսեան	Տկար

ԳԱՂՂԱԵՐԷՆ

ԲԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Բ. ՏԱՐԻ

Յակոբոս Սրապեան	Բաջ
Մարտիրոս Թորոսեան	Բաջ
Յարութիւն Մեղքօնեան	Բաջ
Խաչատուր Նիկողոսեան	Միջակ

Գարեգին Տ. վրթանեսեան	Միջակ
Զարեհ Մավեան	Միջակ
Սիմօն Յուլակիմեան	Տկար
Պետրոս Մխիկեան	Տկար

ՏԱՃԿԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿ. ԳԻՐ ԵՒ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մարտիրոս Թորոսեան	Քաջ
Զարեհ Մավեան	Քաջ
Յակոբոս Սրապեան	Քաջ
Խաչատուր Նիկողոսեան	Քաջ
Գարեգին Տ. վրթանեսեան	Միջակ

ԿԱՐԳ. Ե.

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Նշան Թաթուլեան	Քաջ
Կարապետ Սողոմեան	Քաջ
Սարգիս Սըգըյեան	Լաւ
Սարգիս Երամեան	Լաւ
Դանիէլ Երամեան	Լաւ
Խորայէլ Մուրատեան	Լաւ
Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Միջակ
Յակոբոս Աւագեան	Միջակ
Կարապետ Ե. Պիպիեան	Միջակ
Միհրդատ Մարտիրոսեան	Միջակ

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՆԱԽԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՃԱՐՏԱՍՍՆՈՒԹԵԱՆ

Նշան Թաթուլեան	Քաջ
Կարապետ Սողոմեան	Քաջ

Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Սարգիս Երամեան	Լաւ
Սարգիս Սըղբլեան	Լաւ
Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Լաւ
Դանիէլ Երամեան	Միջակ
Յակոբոս Աւագեան	Միջակ
Խորայէլ Մուրատեան	Միջակ
Կարապետ Պիպիեան	Տկար
Միհրդատ Մարտիրոսեան	Տկար

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՏՐԱՄԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Նշան Թաթուլեան	Քաջ
Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Քաջ
Միհրդատ Մարտիրոսեան	Քաջ
Սարգիս Երամեան	Լաւ
Կարապետ Սողոմոնեան	Լաւ
Դանիէլ Երամեան	Միջակ
Խորայէլ Մուրատեան	Միջակ

ՔՈՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Յակոբոս Աւագեան	Քաջ
Դանիէլ Երամեան	Քաջ
Խորայէլ Մուրատեան	Միջակ
Նշան Թաթուլեան	Միջակ
Սարգիս Երամեան	Միջակ
Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Միջակ
Կարապետ Սողոմոնեան	Տկար
Կարապետ Պիպիեան	Տկար

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ

Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Նշան Թաթուլեան	Քաջ
Կարապետ Սողոմեան	Քաջ
Սարգիս Երամեան	Քաջ
Խորայէլ Մուրատեան	Լաւ
Դանիէլ Երամեան	Լաւ
Կարապետ Պիպիեան	Միջակ
Աստուածատուր Տ. Մեծրովեան	Միջակ
Միհրդատ Մարտիրոսեան	Միջակ

ԱՇԽԱՐՀԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ

Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Աստուածատուր Տ. Մեծրովեան	Քաջ
Նշան Թաթուլեան	Լաւ
Խորայէլ Մուրատեան	Լաւ
Կարապետ Սողոմեան	Լաւ
Դանիէլ Երամեան	Լաւ
Սարգիս Երամեան	Միջակ

ԳԱՂՂԻՆՆԵՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յակոբոս Աւագեան	Քաջ
Նշան Թաթուլեան	Քաջ
Խորայէլ Մուրատեան	Քաջ
Անդրանիկ Յակոբոսեան	Քաջ
Սարգիս Սըդեան	Լաւ
Կարապետ Սողոմեան	Լաւ
Սարգիս Երամեան	Լաւ
Կարապետ Պիպիեան	Միջակ
Դանիէլ Երամեան	Տկար

Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Տկար
Միհրդատ Մարտիրոսեան	Տկար

ՏԱՃԿԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ , ԳԻՐ ԵՒ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յակոբոս Աւագեան	Բաջ
Անդրանիկ Յակոբոսեան	Բաջ
Խարայէլ Մուրատեան	Բաջ
Նշան Թաթուլեան	Բաջ
Դանիէլ Երամեան	Բաջ
Կարապետ Սողոմեան	Լաւ
Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Լաւ
Սարգիս Երամեան	Լաւ
Սարգիս Սըգըյեան	Լաւ
Կարապետ Պիպիեան	Միջակ

ԿԱՐԳ Դ.

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Թանկերեան	Բաջ
Յովհաննէս Չըրաճեան	Բաջ
Կարապետ Օրթագարուլեան	Բաջ
Յովհանէս Քիւրքճեան	Լաւ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Միջակ
Սարգիս Տիրատուրեան	Միջակ
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար
Յարութիւն Դաստարեան	Տկար

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՒԱՐՏԵԱԼ

Գրիգոր Թանկերեան	Բաջ
Յովհաննէս Քիւրքճեան	Լաւ
Կարապետ Օրթագարուլեան	Լաւ

Սարգիս Տիրատուրեան	Լաւ
Յովհաննէս Չըրաճեան	Լաւ
Յարութիւն Գասպարեան	Միջակ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Միջակ
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար

ԹՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Թանկերեան	Բաջ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Բաջ
Կարապետ Օրթագարուլեան	Լաւ
Սարգիս Տիրատուրեան	Լաւ
Յովհաննէս Չըրաճեան	Միջակ
Յովհաննէս Քիւրճեան	Տկար
Յարութիւն Գասպարեան	Տկար
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ

Կարապետ Օրթագարուլեան	Բաջ
Գրիգոր Թանկերեան	Բաջ
Սարգիս Տիրատուրեան	Լաւ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Միջակ
Յարութիւն Գասպարեան	Տկար
Յովհաննէս Չըրաճեան	Տկար
Յովհաննէս Քիւրճեան	Տկար
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար

ԱՇԽԱՏԱՔՐՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Թանկերեան	Բաջ
Կարապետ Օրթագարուլեան	Բաջ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Լաւ
Յովհաննէս Չըրաճեան	Լաւ
Յովհաննէս Քիւրճեան	Լաւ

Յարութիւն Գասպարեան	Տկար
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար

ԳԱՂՂԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Ա. ՏԱՐԻ

Գրիգոր Թանկերեան	Քաջ
Կարապետ Օրթագարուլեան	Քաջ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Լաւ
Յովհաննէս Չըրաճեան	Միջակ
Յովհաննէս Քիւրքճեան	Միջակ
Յարութիւն Գասպարեան	Տկար
Սարգիս Տիրատուրեան	Տկար
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար

ՏԱՃԿԵՐԷՆ

ԸՆԹԵՐՑ. ԳԻՐ ԵՒ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Թանկերեան	Քաջ
Կարապետ Օրթագարուլեան	Քաջ
Յովհաննէս Քիւրքճեան	Լաւ
Յովհաննէս Չըրաճեան	Լաւ
Կրօնիդէս Չամուրճեան	Միջակ
Սարգիս Տիրատուրեան	Միջակ
Յարութիւն Գասպարեան	Տկար
Աստուածատուր Կիւրճեան	Տկար

ԿԱՐԳ Գ.

ԿՐՈՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Բարսեղ Արապեան	Քաջ
Նիկողայոս Շէրպէթճեան	Քաջ
Յարութիւն Խաղմաճեան	Քաջ
Լևոն Շամուանճեան	Լաւ
Համբարձում Շէհլամեան	Լաւ

Գրիգոր Շէրպէթեան	Լաւ
Գրիգոր Աղլաղանեան	Լաւ
Գրիգոր Քիւրքճիպաշեան	Լաւ
Տիգրան Արսլանեան	Միջակ
Անտոն Զըրաճեան	Տկար

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բարսեղ Արապեան	Քաջ
Լևոն Ս. Ասլանեան	Քաջ
Գրիգոր Քիւրքճիպաշեան	Քաջ
Համբարձում Աւագեան	Քաջ
Նիկողայոս Շէրպէթեան	Քաջ
Լևոն Շամտանճեան	Քաջ
Գրիգոր Աղլաղանեան	Քաջ
Տիգրան Արսլանեան	Լաւ
Համբարձում Շէհլամեան	Լաւ
Յարութիւն Եազմանճեան	Լաւ
Գրիգոր Շէրպէթեան	Լաւ
Անտոն Զըրաճեան	Միջակ

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լևոն Ս. Ասլանեան	Քաջ
Նիկողայոս Շէրպէթեան	Քաջ
Գրիգոր Քիւրքճիպաշեան	Քաջ
Լևոն Շամտանճեան	Լաւ
Անտոն Զըրաճեան	Լաւ
Բարսեղ Արապեան	Միջակ
Գրիգոր Շէրպէթեան	Միջակ
Գրիգոր Աղլաղանեան	Տկար
Տիգրան Ասլանեան	Տկար
Յարութիւն Եազմանճեան	Տկար
Համբարձում Շէհլամեան	Տկար

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Դրիգոր Աղլաղանեան	Բաջ
Բարսեղ Արապեան	Բաջ
Դրիգոր Քիւրքճիպաշեան	Բաջ
Լևոն Շամտանճեան	Բաջ
Համբարձում Շէհլամեան	Բաջ
Անտոն Զըրաճեան	Միջակ

ԱԶԻՄԵՅԱԳՐԱՌԹԻՒՆ

Բարսեղ Արապեան	Բաջ
Դրիգոր Շէրպէթեան	Բաջ
Լևոն Շամտանճեան	Բաջ
Դրիգոր Քիւրքճիպաշեան	Լաւ
Դրիգոր Աղլաղանեան	Լաւ
Անտոն Զըրաճեան	Լաւ
Համբարձում Աւագեան	Միջակ
Նիկողայոս Շէրպէթեան	Տկար
Յարութիւն Եազմաճեան	Տկար
Տիգրան Ասլանեան	Տկար

ՓԱՂՂԱԵՐԷՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լևոն Ս. Ասլանեան	Բաջ
Դրիգոր Քիւրքճիպաշեան	Բաջ
Դրիգոր Աղլաղանեան	Բաջ
Լևոն Շամտանճեան	Բաջ
Անտոն Զըրաճեան	Բաջ
Դրիգոր Շէրպէթեան	Լաւ
Յարութիւն Եազմաճեան	Լաւ
Տիգրան Ասլանեան	Միջակ
Համբարձում Աւագեան	Միջակ
Բարսեղ Արապեան	Միջակ
Նիկողայոս Շէրպէթեան	Միջակ
Համբարձում Շէհլամեան	Տկար

ՏԱՃԱՆԲԻՆ

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆ ԵՒ ԳԻՒ

Տրիդրան Ասլանեան	Բաջ
Նիկողայոս Շէրպէթեան	Բաջ
Բարսեղ Արապեան	Բաջ
Լեոն Շամտանեան	Բաջ
Գրիգոր Բիւրքճիպաչեան	Բաջ
Գրիգոր Շէրպէթեան	Բաջ
Լեոն Ս. Ասլանեան	Բաջ
Համբարձում Աւագեան	Բաջ
Յարութիւն Եղմանեան	Լաւ
Անտոն Չրաճեան	Լաւ
Գրիգոր Աղլաղանեան	Միջակ
Համբարձում Շէշլամեան	Միջակ

ԿԱՐԳ Բ.

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Խաչատուր Ասլանեան	Բաջ
Միհրան Աթանասեան	Բաջ
Գէորգ Փանոսեան	Բաջ
Յովսէփ Խաւովեան	Բաջ
Գրիգոր Շահնաղարեան	Միջակ
Օննիկ Կիւրճեան	Տկալ

ՀԱՅԵՐԷՆ

ԲԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍՆ Բ.

Գէորգ Փանոսեան	Բաջ
Խաչատուր Ասլանեան	Լաւ
Յովսէփ Խաւովեան	Միջակ
Միհրան Աթանասեան	Միջակ
Գրիգոր Շահնաղարեան	Տկալ
Օննիկ Կիւրճեան	Տկալ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Գէորգ փանոսեան	Գաջ
Միհրան Աթանասեան	Գաջ
Խաչատուր Ասլանեան	Միջակ
Յովսէփ Խսուֆեան	Միջակ
Գրիգոր Շահնազարեան	Տկար
Օննիկ Կիւրճեան	Տկար

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յովսէփ Խսուֆեան	Գաջ
Միհրան Աթանասեան	Լաւ
Խաչատուր Ասլանեան	Միջակ
Գրիգոր Շահնազարեան	Միջակ
Օննիկ Կիւրճեան	Տկար
Գէորգ փանոսեան	Տկար

ԱՇԽԱՏԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

Յովսէփ Խսուֆեան	Գաջ
Գրիգոր Շահնազարեան	Լաւ
Միհրան Աթանասեան	Միջակ
Օննիկ Կիւրճեան	Միջակ
Խաչատուր Ասլանեան	Տկար
Գէորգ փանոսեան	Տկար

ԳԱՂՂԻՆԻՒՆ

ԸՆԹԵՐՅՈՒՄՆ ԵՒ ԲԱՅ

Յովսէփ Խսուֆեան	Գաջ
Խաչատուր Ասլանեան	Գաջ
Գէորգ փանոսեան	Լաւ
Միհրան Աթանասեան	Լաւ
Արամ Խսուֆեան	Լաւ

Գրեգոր Շահնազարեան
Մենիկ Կիւրճեան

Միջակ
Տկար

ԿԱՐԳ և

ՆՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Գաբրիէլ Փափաղեան	Բաջ
Ստեփան Դուկասեան	Բաջ
Երուանդ Շէրպէթճեան	Բաջ
Տիրան Գաբամաճեան	Բաջ
Միհրան Պէյլերեան	Լաւ
Սարգիս Աւագեան	Լաւ
Արամ Խառօճեան	Միջակ

ՀԱՅՏԵՐԻՆ

ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Միհրան Պէյլերեան	Բաջ
Գաբրիէլ Փափաղեան	Բաջ
Երուանդ Շէրպէթճեան	Բաջ
Տիրան Գաբամաճեան	Բաջ
Ստեփան Դուկասեան	Բաջ
Սարգիս Աւագեան	Բաջ
Արամ Խառօճեան	Լաւ

ՊԱՏԾ. ՍՐԱՀԱՆ

Միհրան Պէյլերեան	Բաջ
Ստեփան Դուկասեան	Բաջ
Գաբրիէլ Փափաղեան	Բաջ
Տիրան Գաբամաճեան	Բաջ
Երուանդ Շէրպէթճեան	Բաջ
Սարգիս Աւագեան	Բաջ
Արամ Խառօճեան	Լաւ

ԹՈՒԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրամ իւտուֆեան	Քաջ
Տիբան Գարամանճեան	Լաւ
Ստեփան Ղուկասեան	Լաւ
Միհրան Պէյլեբեան	Լաւ
Սարգիս Աւագեան	Լաւ
Գարրիէլ Փափազեան	Լաւ
Երուանդ Շէրպէթեան	Լաւ

ՄԱՐԴԱՆԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Մարտիրոս Թորոսեան	Քաջ
Յակոբոս Սրապեան	Քաջ
Խորայէլ Մուրատեան	Քաջ
Զարէհ Մալեան	Քաջ
Կարապետ Սոյումեան	Քաջ
Գարեգին Տ. Վրթանեսեան	Քաջ
Յարութիւն Մեքօնեան	Լաւ
Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան	Լաւ
Նշան Թաթուլեան	Լաւ
Միհրդատ Մարտիրոսեան	Միջակ
Կարապետ Ե. Պիպիեան	Միջակ

ԳԵՍԵՐՈՒԹԻՒՆ

- Ա. Մինաս Ստանգօրցեան
 Բ. Սիմօն Զովակիմեան

- Բ. Աստուածատուր Տ. Մեսրոպեան
 Դ. Յարութիւն Գասպարեան
 Դ. Գրիգոր Թանկերեան
 Դ. Պետրոս Մխիկեան
 Դ. Մարտիրոս Թորոսեան
 Ե. Նշան Թաթուկեան

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
NEW YORK

1885

1885

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
NEW YORK

ՅՈՅՍԵՒԿԵՐԵԼԻ ամիսն անգամ մը 64 երեսէ ըաղկա
ջեալ տետրով մը : Գլխին է ամեն տեղւոյ համար մէկ տա
րին երեք արժամ մէ՛նիտիէ , վեց ամսուան համար՝ եր
կու արժամ մէ՛նիտիէ առանց ծախուց հանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք
թիւնակցիլ յանուն խմբազրութեան :

Ս Տ Ո Ր Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Ր :

Կ. ՊՕԼԻՍ. ՄԵԾ. Կարապետ Էֆ. Նազմահան. Նէնի
Ճամի Փողոց. Թիւ 8

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Նազմահան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Յովհաննէս աղա Սէտեմեան
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն

